

TALLINNA TEHNIKAÜLIKOOL

Majandusteaduskond

Ärikorralduse instituut

Karine Vartla

**KRIMINAALHOOLDUS. KAS HÜVE ÜKSNES
SÜÜDIMÕISTETUTELE?**

Lõputöö

Õppekava RAHVUSVAHELINE MAJANDUS JA ÄRIKORRALDUS,
peeriala äriõigus

Juhendaja: Uno Feldschmidt, *mag.iur*

Tallinn 2018

Deklareerin, et olen koostanud töö iseseisvalt ja olen viidanud kõikidele töö koostamisel kasutatud teiste autorite töödele, olulistele seisukohtadele ja andmetele, ning ei ole esitanud sama tööd varasemalt ainepunktide saamiseks. Töö pikkuseks on 9156 sõna sissejuhatusest kuni kokkuvõtte lõpuni.

Karine Vartla

(allkiri, kuupäev)

Üliõpilase kood: BDÄR 074282

Üliõpilase e-posti aadress: kee.vartla@gmail.com

Juhendaja: Uno Feldschmidt, *mag.iur.*

Töö vastab kehtivatele nõuetele

.....

(allkiri, kuupäev)

Kaitsmiskomisjoni esimees:

Lubatud kaitsmisele

.....

(nimi, allkiri, kuupäev)

SISUKORD

LÜHIKOKKUVÕTE.....	4
SISSEJUHATUS	5
1. KRIMINAALHOOLDUSE KUJUNEMISLUGU, SELLE OLEMUS JA TEOSTAMINE.....	8
1.1. Kriminaalhoolduse kujunemislugu	8
1.2. Kriminaalhoolduse üldise loomustus, eesmärgid ja ülesanded	15
1.3. Kriminaalhoolduse õiguslikud alused.....	17
1.4. Kriminaalhoolduse teostamine	19
2. KRIMINAALHOOLDUSE HÜVED	24
2.1. Ühiskondlikud hoiakud kriminaalhoolduse suhtes	24
2.2. Vabadusekaotusliku karistuse negatiivsed küljed	26
2.3. Kriminaalhooldusest tulenevad hüved.....	27
KOKKUVÕTE	37
SUMMARY.....	40
KASUTATUD ALLIKATE LOETELU	43

LÜHIKOKKUVÕTE

Lõputöö on kirjutatud kriminaalhoolduse teemal ja koosneb kahest peatükist. Esimeses peatükis antakse ülevaade kriminaalhoolduse tekkeloost nii Eestis kui mujal maailmas, kirjeldatakse kriminaalhoolduse olemust ja igapäevast teostust. Teises peatükis keskendub autor ühiskondlikele seisukohtadele kriminaalhoolduse suhtes, toob välja reaalse vangistuse negatiivsed küljed ja kriminaalhooldussüsteemist tulenevad hüved.

Lõputöö üheks uurimisprobleemiks on ühiskonna poolne negatiivne hoiak kriminaalhoolduse suhtes. Teiseks probleemiks on kesine teemakohane materjalide olemasolu, mis käsitleks valdkonda ühest küljest süviti, kuid teisest küljest kõike hoomavalt. Uurimismeetodina on lõputöös kasutatud kvalitatiiivset uurimisviisi. Andmete kogumiseks on lisaks kirjanduslikele allikatele kasutatud ka pikaajalist varjatud vaatlust inimeste käitumise ja väljaütleliste osas.

Lõputöö esimeseks eesmärgiks on koostada põhjalik ülevaade kriminaalhooldusest ja teise eesmärgina soovib autor suunatud sisuanalüüsi tulemusena jõuda järeldusele, kas olemasolevad teooriad ja faktilised andmed toetavad ühiskondlikul tasemel seatud hüpoteesi, et kriminaalhooldus on hüve üksnes süüdimõistetutele.

Võtmesõnad: Tekkelugu, olemus, teostus, ühiskondlikud seisukohad, hüved

SISSEJUHATUS

Lõputöö on kirjutatud teemal „Kriminaalhooldus. Kas hüve üksnes süüdimõistetutele?“ Teema valik on ajendatud autori isiklikest kogemustest kriminaalhooldussüsteemiga ajal kui ta töötas Harju Maakohtu Liivalaia kohtumajas.

Tänavu mais möödub kaksikümmend aastat Eesti Vabariigi esimese kriminaalhooldusseaduse vastuvõtmisest. Kuigi kriminaalhooldustöö algeid võis iseseisvunud Eesti Vabariigis kohata juba sadakond aastat tagasi, siis selle süsteemi loomine ja teostamine tänapäeva mõistes sai alguse just 1. mail 1998.a.

Kriminaalhooldust võib kõige lihtsamas tähenduses pidada vangla alternatiiviks, mis sisaldab endas kontrollnõuetele allutamist vahetult pärast tingimisi karistuse mõistmist või tingimisi enne tähtaega vabastamist. Kriminaalhoolduse põhieesmärgiks on kurjategijate nn ravimine ja suunamine õiguskõuetekase elu juurde muutes seeläbi ühiskonda turvalisemaks.

Lõputööl on kaks eesmärki. Suurimaks takistuseks info kogumisel sai keerulisus leida konkreetset ja ühest õppematerjali, mis käsitleks kriminaalhoolduse ajalugu, olemust ning toimimist. Samuti puudus ülikoolis õppeaine, mis antud valdkonda süviti käsitleks. Kuigi teemakohaste materjalide hulk ja kättesaadavus on aastatega märgatavalt paranenud, on lõputöö esimeseks eesmärgiks koostada ülevaade kriminaalhooldussüsteemi tekkeloost, selle olemusest ning igapäevasest teostusest. Lõputöö autor puutus kriminaalhooldusega tihedalt kokku aastatel 2008-2012 kui ta töötas Harju Maakohtu Liivalaia kohtumajas konsultant-kohtuistungisekretärina. Autori suureks üllatuseks kaasnes tingimisi vangistuse mõistmistel ja ennetähtaegsetel vabastamistel nii kannatanute, tunnistajate kui ka ühiskonnas üldiselt tugev vastumeelsus. Kui tingimisi vangistust peeti pigem karistuse puudumiseks, siis ennetähtaegseid vabastamisi nähti liigse armuandmistena. Kusjuures kriminaalhooldusele määramine ega sellest johtuvatele kontrollnõuetele allutamine ei omanud kirjeldatud seisukohtade kujundamisel vähimatki mõju. Püüdes valdava enamuse hoiakuid ühest küljest mõista ja teisalt ümber lükata, asus lõputöö autor kriminaalhooldussüsteemi põhjalikumalt uurima ja analüüsima, asetades erilist rõhku kriminaalhooldussüsteemi

positiivsetele külgedele. Sellest tulenevalt on lõputöö teiseks eesmärgiks uurida, milliseid hüvesid kriminaalhooldussüsteemi olemasolu pakub ja kas need on suunatud üksnes süüdimõistetutele või avaldub selle süsteemi kasulikkus ka riigi tasandil ning ühiskonnale laiemalt.

Uurimismeetodina on lõputöös kasutatud kvalitatiivset uurimisviisi ning vajalik info on kogutud lisaks sellistest kirjandusallikatest nagu erialased raamatud, -artiklid ja ajakirjad, ka valmisandmestikest, milledeks osutusid enamasti ametlikud statistikad ning andmebaasid. Selgitamaks välja ühiskonna seisukohti kriminaalhooldusest on andmete kogumiseks kasutatud pikaajalist varjatud vaatlust inimeste käitumise ja väljaütlemiste osas. Suunatud sisuanalüüsi tulemusena soovib lõputöö autor jõuda järeldusele, kas olemasolevad teooriad ja faktilised andmed toetavad ühiskonnas levinud negatiivseid hoiakuid kriminaalhoolduse osas või on põhjust juurdunud seisukohtade ümbermuutmiseks.

Lõputöö teema aktuaalsus väljendub ühest küljest selles, et kuigi kriminaalhooldussüsteem on Eestis igapäevaseelt teostamisel juba viimased kakskümmend aastat, puudub endiselt ühene materjal, mis ühendaks endas selle tekkelugu, olemust, teostamist ning kulgu tänapäeva. Teisest küljest võib teemat pidada aktuaalseks kuivõrd Eesti Vabariik on terve oma taasiseseisvumise aja jooksul liikunud õigusloomes lääne-Euroopaliku õiguskäsitluse suunas, siis ühiskond oma teadmistes ning hoiakutes on valdkonniti jäänud kindlaks nõukogude totalitaarsetele arusaamadele.

Lõputöö koosneb kahest peatükist. Lõputöö esimene peatükk jaguneb neljaks alapeatükiks. Esimene alapeatükk keskendub kriminaalhoolduse ajaloole, kusjuures erilist tähelepanu pööratakse Ameerika Ühendriikidele, mida peetakse kriminaalhoolduse sünnimaaks. Välisriikidest tuleb äramainimisele ka Inglismaa ning mõningad faktid lõunanaabrite Läti ja Leedu kriminaalhoolduse tekkele. Alapeatüki viimases jaos on kirjeldamisel kriminaalhoolduse teke Eesti Vabariigis. Lõputöö esimese peatüki teises alapeatükis keskendub autor küll kriminaalhoolduse üldisele iseloomustamisele, kuid jõuab selleni läbi karistusõiguse vaateprisma. Kriminaalhoolduse eesmärkide kirjeldamisel peatutakse lühidalt ka kuritegevuse põhjuste mõjutajatel. Lisaks toob autor välja kriminaalhoolduse ja -hooldaja peamised ülesanded. Kolmas alapeatükk koosneb kriminaalhoolduse õiguslikel alustel. Kuigi Eestis on väljaantud kriminaalhooldusseadus, käsitleb antud valdkonda väga tugevalt ka karistusseadustik. Pigem tulevastele juristidele valdkonnas orienteerumiseks mõeldud alapeatükk annab ülevaate teemat puudutavatest väiksemamahulistest

normatiivaktidest. Lõputöö esimese peatüki viimane alapeatükk kirjeldab kriminaalhoolduse igapäevast toimimist. Antud alapeatükis selgitatakse kriminaalhoolduse teostust selle algusest lõpuni. Peamine sisuosa keskendub kriminaalhooldaja poolsete toimingute läbiviimisele.

Lõputöö teine peatükk koosneb kolmest alapeatükist, millest esimene peatub kriminaalhoolduslastele ühiskondlikele hoiakutele. Kirjeldamisele tulevad karistuspoliitika arengusuunad. Keskendutakse ka inimeste õiglustunde ja nende karistuslikele seisukohtadele. Teine alapeatükk on loodud eesmärgiga kirjeldada vabadusekaotusliku karistuse negatiivseid külgi. Ära on toodud nii Eesti kui välisriikide haritlaste arvamused ja seisukohad. Teise peatüki viimasesse alapeatükki on kogutud kriminaalhoolduse positiivsed küljed ning autori isiklikud seisukohad. Kirjeldamisele tulevad alternatiivkaristuse erinevad võimalused ja nendest johtuvad hüved nii süüdimõistetutele, kannatanutele kui ka riigile ja ühiskonnale. Ära märgitakse ka alternatiivkaristuse liigsest viljelemisest tingitud negatiivsed küljed. Alapeatüki lõpus jõuab autor oma isiklikule seisukohale, kas kriminaalhooldus on siiski kasulik üksnes süüdimõistetutele või peidab see endas hüvesid ka ühiskonnale tervikult.

Autor soovib lisaks juhendaja Uno Feldsmitile tänada nimeliselt Justiitsministeeriumi nõunikku Velli Ehasalu, kes edastas ülevaate vangide ning kriminaalhoolduslaste ülalpidamiskuludest ning Tallinna Tehnikaülikooli raamatukogu töötajat Katri Mägi, kes oli abiks väljaannete leidmisel. Suurim kummardus ning tänu kuulub Marilyn Vartlale ja Hander Lattile, kelle abita poleks käesoleva lõputöö valmimine võimalikuks osutunud ning pisikesele Laureen Vartlale on autor tänulik kannatlikkuse eest.

1. KRIMINAALHOOLDUSE KUJUNEMISLUGU, SELLE OLEMUS JA TEOSTAMINE

1.1. Kriminaalhoolduse kujunemislugu

Kriminaalhoolduse vanust saab hinnata rohkem kui sajale aastale. Aktiivselt hakati kriminaalhooldust rakendama 20. sajandi 30-date aastate suure majandusliku depressiooni ja poliitilise languse ajal, kuna vanglaste ülerahvastatus oli saavutanud kriitilise piiri.¹

Kriminaalhoolduse sünnikohaks peetakse Ameerika Ühendriike, kus üldsusele teadaoleva legendi kohaselt hakkas 1841.a üks Bostoni filantroobist kingsepp John Augustus võtma endale kohtu ees vastustust kergemaid süütegusid toime pannud isikute käitumise eest, olles esimene omataoline. John Augustuse ja kohtu vahel sõlmiti kokkulepe, mille kohaselt lubas kohus süüdimõistetutele jätta karistuse kohaldamata, kui viimane teatud aja jooksul korralikult käitub ja uusi õigusrikkumisi toime ei pane. Enamasti olid kingsepa kaitsealusteks hulkumises ja ülemäärase alkoholitarvitamise eest süüdi mõistetud isikud.²

John Augustus alustas oma tööd 1841 aastal Bostoni kohtus. Oma esimeses ettekandes teavitas ta kohut kellestki joodikust, kes on talle lubaduse andnud, et “kui ta vabastatakse vangimajast, siis ei tarvita ta enam kunagi mürgiseid jooke.” Kohus määras kõne all olnud mehele uue aja kohtu ette ilmumiseks – kolme nädala pärast. Katseaja lõppraportist võib lugeda, et hooldusaluse olek oli kohtu ette ilmumisel tundmatuseni muutunud. Kõigile tundus uskumatu, et tegemist on sama inimesega, kes vähem kui kuu aega tagasi värisedes vangide rivis seisis. Kohtunik oli tulemusega rahul ning ei mõistnud vanglakaristust, vaid määras rahatrahvi.³

¹ Saar, J. Kriminaalhooldus- üks vanimaid sotsiaaltöö tegevusalasid, ajakiri Sotsiaaltöö, 2001/1, lk 27.

² Pikamäe, P, Sootak, J. Kriminaaltäitevõigus, Ilo, Tallinn, 2001, lk 59.

³ Saar (2001), *supra nota* 1, lk 27.

John Augustus hämmastas inimesi oma pühendumuse-, sõltumatuse- ja kiire kõnegamaneeriga, olles kui kineetilise energia bukett. Paljud imestasid kui palju ta ühe päevaga jõudis ära teha. Teda on kirjeldatud kui kõhna kehaehituse- ja keskmise pikkusega vanemat härrasmeest kortsunud näoga, mis peegeldas selgelt tema heatahtlikkust, sooja südant ja impulsiivsust. Teda tunti kui meest, kes rääkis sellest, mis tema mõtetes esikohal oli, arvestamata sellega, milliseid tagajärgi see tuua võib. John Augustuse tööst süüdimõistetutega saab lugeda lähemalt tema enda poolt kirjutatud ja esmakordselt 1852.a väljaantud teosest „*A report of the labors of John Augustus, for the last ten years, in aid of the unfortunate : containing a description of his method of operations, striking incidents, and observations upon the improvement of some of our city institutions ; with a view to the benefit of the prisoner and of society,*“ milles on põgusalt kirjeldatud ka tema eraelu.⁴ Seesugust tööd jätkas ta kuni oma surmani aastal 1859.⁵

Kriminaalhoolduse „isaks“ ja maailma esimeseks kriminaalhooldusametnikuks peetava John Augustuse tegevus ostutus sedavõrd edukaks, et juba 1878.a võeti Ameerika Ühendriikide Massachusettsi osariigis vastu esimene kriminaalhooldusseadus, mis pani aluse kriminaalhooldussüsteemile kogu maailmas. Massachusettsis vastuvõetud seadusele järgnes peagi kriminaalhooldusseaduste vastuvõtmine teistes osariikides ning seda ka 1907.a esimese Euroopa riigina Inglismaal.⁶

Ajaloost on teada 19. sajandi misjonäride jõupingutused noorte seaduserikkujate vabastamiseks alkoholisõltuvusest. Inglismaal oli selliste misjonäride nimetuseks kohtukoja misjonärid (*police court missionaries*). Nad koondusid enamasti heategevuslikesse organisatsioonidesse, mille eesmärgiks oli päästa pisikurjategijaid alkoholismist kuritegevusest keelitamise, praktilise abi ja usulise ümberveenmise teel. Misjonäride tegevust võib pidada tulemuslikuks, kuna kohtud suunasid suurel hulgal süüdimõistetuid kohtukoja misjonäride juurde ümberkasvatamisele.⁷

Teadaolevalt esimeseks kriminaalhooldusalaseks seadusandlikuks aktiks peetav ja 1878 aastal Massachusettsis vastu võetud määrus kohustas omakorda Bostoni linnapead võtma tööle

⁴ Panzarella, R. Theory and practice of probation on bail in the report of John Augustus, Federal Probation Journal, Washington, 2002, lk 38-42.

⁵ Saar (2001), *supra nota* 1, lk 27.

⁶ Pikamäe, Sootak (2001), *supra nota* 2, lk 59.

⁷ Saar (2001), *supra nota* 1, lk 27-28.

kriminaalhooldaja, kelle tööd hakkas kontrollima politsei. 1889 aastal seadustati Kanadas aktiga “Esmakordsete seaduserikkujate tingimuslik vabastamine karistuse kandmisest teatud juhtudel” seaduserikkujate vabastamine kokkuleppe alusel. Järgides mõnede Ameerika riikide eeskujul, eraldas Inglismaa valitsus 1907 aastal kohtutele raha kriminaalhooldusametnike töölevõtmiseks. Nimetatud ametnike ülesandeks oli võtta oma hoole alla kohtute hoolekandetöö ning selgitada seaduserikkujate sotsiaalset tagapõhja, et korraldada nende sotsiaalset järelevalvet. Inglismaa vanim kriminaalhooldusagentuur tegutseb siiani nimetuse all „*The Probation Service*.”⁸

Kriminaalhoolduse algeid võib Läti ajaloos kohata juba aastatest 1918-1940, kus vangide abistamine läbi kohtuotsuste peatamiste alguse sai. Kriminaalhooldussüsteemi arendamine algas aga peale taasiseseisvumist aastal 1991. Koostöös selliste riikidega nagu Kanada, Rootsi ja Inglismaa, kaasa arvatud organisatsiooniga „*Soros Foundation Latvia*,” asutati Justiitsministeeriumi alla Riiklik Kriminaalhooldusteenistus oktoobris 2003.a ja esimene kriminaalhooldusseadus jõustus 1.jaanuaril 2004.a.⁹

Leedus võib kriminaalhooldusele viitavat tegevust kohata alates 24.septembrist 1928.a, kui “Valitsuse Teadaannetes” („*Vyriausybės žinios*“) anti teada võimalusest karistusest tingimisi vabaneda. Teate kohaselt hakkas kohus võtma arvesse tingimisi süüdimõistetute vanust, haridust, elutingimusi, motiive süüteo toimepanemisel ja võimalust kohaldada kohustusi ning piiranguid nagu kohtukulude hüvitamine, alkohoolsete jookide mitte tarvitamine, õigeaegne koju naasmine jne. Kuigi Leedus pole tänaseks päevaks selgepiirilist kriminaalhooldusliku järelevalve regulatsiooni, on kriminaalhoolduse õiguslikud alused määratletud kindlaks Leedu Vabariigi karistusseadustikus ja selle järelevalve on allutatud Vanglate osakonnale, mida juhib Vangla peadirektor.¹⁰

Kuigi kriminaalhooldusest Eesti Vabariigis tänapäeva mõistes saame hakata rääkima 1998 aastast alates kui jõustus Eesti Vabariigi esimene kriminaalhooldusseadus,¹¹ siis selle algeid võime näha juba vahetult peale Eesti Vabadussõja lõppu kui 2.juulil 1920.a võeti Seadusandliku delegatsiooni

⁸ *Ibid.*, lk 28.

⁹ Klišāne, L. Jurevičius, I. Judins, A. Probation in Europe. Chapter 17, Latvia, 2013, lk 5-6.

¹⁰ Deveikyte, E. Probation in Europe. Chapter 18, Lithuania, 2015, lk 3, 6.

¹¹ Kriminaalhooldusseadus. RT I, 1998, 4, 62. Kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/105122017007>

poolt vastu seadus tingimisi süüdimõistmise kohta. Sisuliselt tähendas seaduse jõustumine seda, et kohus hakkas süüdimõistetuid karistama ka tingimisi karistusega, millest johtuvalt ei läinud isik oma vabadusekaotuslikku karistust vanglasse kandma. Esialgu tegelesid tingimisi karistatutega kohtud ja politsei, hiljem moodustati vangide hooldamise seltsid. Seltside ülesanneteks oli vanglast vabastatute eest hoolitsemine, kohtu poolt valve alla antud isikute üle valve teostamine, vanglas viibivate vangide kõlbelise arenemise ja kultuuriliste vajaduste eest hoole kandmine. Kõike neid tegevusi tehti selle nimel, et kurjategija ei oleks ühiskonna jaoks ohtlik ning kadunud, vaid õpiks ühishormide ja reeglite järgi toimima. Seega olid Eestis möödunud sajandi alguses tingimisi karistatutega tegelemise põhimõtted sarnased tänapäevase kriminaalhooldusega: ühelt poolt järelevalve ja kontroll ning teiselt poolt ühiskonnas kohanemise soodustamine ja isiksuse arendamine.¹²

Enne kriminaalhooldusseaduse jõustumist Eesti Vabariigis reguleeris analoogset olukorda Eesti NSV kriminaalkodeksi § 481¹³ ning sarnaselt sellele olid analoogsed võimalused sätestatud ka 1. juunil 1992.a jõustunud Eesti Vabariigi kriminaalkodeksis.¹⁴

Tartu Ülikooli Õigusinstituudi projekti „Vangide arv Eestis 1991-2005 ja selle vähendamise karistusõiguslikud ja kriminoloogilised alused“ lõpparuande kohaselt oli aastatel 1999-2000 vangide arv Leedus 11216, mis tegi 100 000 elaniku kohta 303 vangi, Lätis 8486 vangi, mis andis 100 000 elaniku kohta vangide arvuks 361 ja Eestis 4723 vangi, mille kohaselt oli meil 337 vangi 100 000 elaniku kohta. Aastal 2004 oli Leedus 100 000 elaniku kohta vange 234, Lätis 337 ning Eestis 339. Aastal 2005 oli nimetatud näitajateks Leedus 240, Lätis 292 ning Eestis 333.¹⁵

¹² Laane, E. (2013). *Kriminaalhooldus – võimalus vabaduseks*. Kättesaadav:

<https://kriminaalhooldus.ee/kriminaalhooldus/artiklid/kriminaalhooldus-voimalus-vabaduseks/>, 15.02.2018. viidatud Laane, E. Kriminaalhooldus – võimalus vabaduseks, Justiitsministeeriumi ajakiri “Vangla Ekspress”, 2013/juunikuu.

¹³ Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi Ülemnõukogu ja Valitsuse Teataja. 1983, lk 322. Kättesaadav: file:///C:/Users/User/Downloads/ensv_ulemnoukogu_ja_valitsuse_teataja_1983_19.pdf

¹⁴ Kriminaalkodeks. RT, 1992, 20, 288. Vt § 47. Kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/184289>

¹⁵ Tartu Ülikooli Õigusinstituut. Vangide arv Eestis 1991-2005 ja selle vähendamise karistusõiguslikud ja kriminoloogilised alused. Projekti lõpparuanne, Tallinn, 2007, lk 20 viidatud Walmsley, R. World Prison Population List. UK Home Office Findings no. 188, 2003; Walmsley, R. World Prison Population List (sixth edition). International Centre for Prison Studies, King's College London, 2005; Walmsley, R. World Prison Population List (seventh edition). International Centre for Prison Studies, King's College London, 2006.

Eeltoodud andmetele tuginedes selgub, et Eesti vangide suhtarv 100 000 elaniku kohta oli üheksakümnendate lõpus ja kahetuhandendate alguses üpriski kõrge võrreldes lähinaabrite Läti ja Leeduga. Nende näitajate puhul tuleb aga arvestada, et Leedus toimus suur amnestia 2000 aastal, mil vangide arvu vähendati umbes 14000-lt individilt kuni 8000-ni. Üldse viidi Leedus aastatel 1993-2000 läbi neli massilist kurjategijate amnesteerimist.¹⁶ Ja kuna Lätis oli varasemalt eeluurimisvangistusel väga suur osatähtsus, nimelt 1.jaanuaril 2001.a moodustasid eeluurimisalused 44% vangidest, siis vangide arvu vähendamiseks vähendati selles riigis oluliselt just eeluurimisvangistuses viibijate arvu. Lisaks sellele kasutab ka Läti vanglapopulatsiooni kontrollimiseks regulaarseid amnestiaid.¹⁷ Eesti ei ole selles suhtes jätkanud Nõukogude perioodist pärit traditsiooni ning on tänaseni hoidunud massiliste amnestiate kasutamisest.¹⁸

Eesti riigi taasiseseisvumine tõi kaasa totalitaarsest riigist ülemineku demokraatlikku riiki. See tähendas paratamatult muutusi ka Eesti karistuspoliitikas, mis liikus sellest johtuvalt järkjärgult euroopalikumate arusaamade suunas, mille kohaselt tõstetakse inimeste vabaduse ja demokraatlike põhiõiguste tagamist kõrgemale riigi huvidest. Sellist karistuspoliitika suunda iseloomustab pigem liberaalne ning mõõdukas vangistuse kasutamine ning veendumus, et reaalse vangistuse ülemäärane kasutamine pigem kahjustab ühiskonna turvalisust.¹⁹ Eesti kriminaalõiguse reformi peamiseks eesmärgiks oli totalitaarses Nõukogude riigis valitsenud seadusandlusest väljumine ja sisenemine Euroopa õigussüsteemi selliselt, et see oleks kooskõlas kehtinud õigusteaduse- ja kohtupraktika tasemega.²⁰ Esimeseks demokraatliku riigi tähiseks Eestis oli inimelu seadmine kõrgeimaks õigushüveks, mis tähendas loobumist surmanuhtlusest kui ühest võimalikust karistusliigist ja selle asendamist eluaegse vangistusega. Sellega kinnitati Euroopa õigus- ja kultuuriruumile kohaselt igatühe õigus elule.²¹ Nimetatud muudatuse tegemine ei tulnud aga kergelt.

¹⁶ *Ibid.*, lk 21 viidatud Walmsley, R. Further developments in the prison systems of Central and Eastern Europe. Achievements, problems and objectives. HEUNI Publicatin Series no 41, Helsinki, 2003, lk 344-345.

¹⁷ *Ibid.* viidatud *Ibid.*, lk 340.

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ Saar, J. *et al.* Kuritegevus Eestis 1991- 2001, Juura Õigusteabe AS, Tallinn, 2002, lk 14.

²⁰ Sootak, J. Theories of Punishment as the Basis for Legitimation of Criminal Law, *Juridica International*, V/2000, lk 68-69.

²¹ Pihel, R. Hion, M. Lepik von Wiren, A. Õigus elule. Surmanuhtlus ja selle kaotamine, *Juridica*, 2003, lk 11.

Suurenenud kuritegevuse määr 1990. aastatel oli üldine kõigile Kesk- ja Ida-Euroopa post-sotsialistlikele riikidele ja nii ka Eestile. Sel ajal kui kuritegevuse tase radikaalselt suureneb, kipub ühiskond nõudma tavalisest karmimaid ja pikemaid karistusi. Sellest tulenevalt ei pruugi olla üllatav, et vastavalt avaliku arvamuse uuringute andmetele, toetas rahvas 1995. a lõpus ülekaalukalt surmanuhtluse säilitamist – tervelt 72% küsitletutest olid surmanuhtluse kui võimaliku karistusliigi allesjätmise poolt. Kriminaalpoliitikutel õnnestus aga Riigikogu surmanuhtluse asendamises eluaegse vangistusega veenda, mistõttu kaotati surmanuhtlus Eestis 1997. a.²² Kuid seoses kinnipidamisasutustes viibivate isikute suure arvu ja kasvava kuritegevuse tasemega tuli Eesti Vabariigi taasiseseisvumise järgsel perioodil hakata muu hulgas otsima ka uusi mooduseid ühiskonna turvalisuse tagamiseks.²³ Üheks eesmärgiks seati vangide arvu vähendamine alternatiivkaristuste süsteemi reformimise abil.²⁴ Soov vangide arvu vähendada saigi üheks peamiseks argumendiks kriminaalhooldussüsteemi loomise põhjendamisel.²⁵

1993. aastal valmis Justiitsministeeriumi tellimusel ekspertide esialgne nägemus kriminaalhooldussüsteemist. See kujutas endast nimekirja õigusaktidest, mille järgi kriminaalhooldus peaks olema reguleeritud ning kirja oli pandud ka tegevused süsteemi rakendamiseks.²⁶ 1996. aastal alustas Justiitsministeerium kriminaalhooldusseaduse koostamist, töötades paralleelselt välja ka kõik seaduse rakendamist puudutavad õigusaktid ning koostades kohaldusplaani koos eelarvega. Kriminaalhooldusseadus võeti Riigikogus vastu 1997. a detsembris ja see jõustus 1. mail 1998. aastal. Seaduse koostamisel lähtuti välisriikide analoogsetest süsteemidest. Põhilisteks eeskujuriikideks kujunesid Saksamaa, Austria ja Prantsusmaa.²⁷ 1998. a jaanuaris korraldas Justiitsministeerium konkursi kriminaalhooldusametnike värbamiseks. Kriminaalhooldusseaduse jõustudes 1. mail 1998. a alustas esimese astme kohtute juures tööd kolmeist kriminaalhooldusosakonda saja kaheteistkümne kriminaalhooldusametnikuga.²⁸ 1999. a sügisel lisandus neli kriminaalhooldusosakonda ja võeti juurde viiskümmend neli ametnikku.²⁹

²² Ginter, J. Criminal Policy Choices and the Reform of the Estonian Criminal Law, *Juridica International*, V/2000, lk 82 viidatud UNDP, Estonian Human Development Report, 1997.

²³ Kuuse, R. Eesti kriminaalhoolduse kujunemislugu – Eesti kriminaalhoolduse esimesed aastad 1998-2004, Justiitsministeerium, Tallinn, 2004, lk 6.

²⁴ Eesti vanglasüsteemi ja kriminaalhoolduse aastaraamat, Justiitsministeerium, Tallinn, 2006, lk 11.

²⁵ Kuuse (2004), *supra nota* 23, lk 6.

²⁶ *Ibid.*, lk 5-7.

²⁷ *Ibid.*, lk 6.

²⁸ Eesti vanglasüsteemi ja kriminaalhoolduse aastaraamat (2006), *supra nota* 24, lk 11.

²⁹ Saar *et al.* (2002) *supra nota* 19, lk 150.

Kriminaalhooldusametnikud läbisid kaks kuud kestnud põhikoolituse, mis oli esimeseks sissejuhatuses kriminaalhooldusesse, ühtlustades ning täiustades tulevaste ametnike teadmisi nii õiguse-, sotsiaalpedagoogika- kui ka psühholoogia vallas. Eesti on oma lühikese taasiseseisvumise aja jooksul suutnud arendada kriminaalhooldussüsteemi sedavõrd edukalt, et on saanud tähelepanu osaliseks ka rahvusvahelisel tasandil pälvides Euroopa kriminaalhooldusorganisatsiooni liikmena 2004 aastal Londonis rahvusvahelise tunnustuse „*Pioneer organisation*” kategoorias.³⁰

Kuigi 1841 aastal alustatud kriminaalhooldustöö on jäänud oma põhijoontes ja eesmärgis samaks, on see aastatega siiski edasi arenenud ning käesolevaks ajaks muutunud meie ühiskonnas enesestmõistetavaks ja tunnustatud institutsiooniks.³¹ Kriminaalhoolduse tekkeloo uurimise käigus sai lõputöö koostajale selgeks, et kuigi kriminaalhooldussüsteemil on maailma mastaabis suhteliselt pikk ajalugu, on see paljudes maades veel sissetöötamise faasis ja riigiti erinev. Olenemata sellest, peab autor positiivseks asjaolu, et üleüldiselt liigutakse siiski liberaalsemate ja pigem kasvatuslikku külge soosivate karistuste suunas.

³⁰ Eesti vanglasüsteemi ja kriminaalhoolduse aastaraamat (2006), *supra nota* 24, lk 11.

³¹ Saar (2001), *supra nota* 1, lk 29.

1.2. Kriminaalhoolduse üldiseloostus, eesmärgid ja ülesanded

Selleks, et mõista kriminaalhoolduse olemust, tuleks vaadelda karistusõigust laiemalt. Karistusõigus koosneb ühest küljest kriminaalõigusest, mida kajastab karistusseadustik kuriteokoosseisudena ja teisest küljest väärtõigusest, mis tuleneb nii karistusseadustikust kui ka selle haruseadustes paiknevatest väärtõigusest.³² Jaan Sootak leiab, et ühiskonna kindlusetundeks tuleb karistusõigust näidata ühiskonda kaitsva institutsioonina, kuid selle eesmärgi saavutamiseks ei tohi karistuste karmistamisel ületada süü piire.³³

Tingimisi vabaduse kaotus tähendab seda, et isik tunnistatakse kuriteos süüdi ja talle mõistetakse selle eest vastav karistus, kuid arvestades seda, et karistuse põhieesmärgiks on uute kuritegude ärahoidmine, mis on saavutatav ka mõistetud karistust reaalselt kandmata, siis vabastatakse süüdimõistetud seaduses ettenähtud tingimustel karistuse kandmisest,³⁴ mis tähendab reeglina kriminaalhooldusele allutamist. Sellest nähtub selgelt, et ühelt poolt täidetakse tingimisi vabaduse kaotusliku karistuse näol ühiskonna kindlusetundeks isiku süüditunnistamine, mis realiseerib karistuse kui hukkamõistu, kuid teisalt ei ületa antud karistus süü piire ja uute kuritegude ärahoidmise korral täidab karistus oma eesmärgi. Kriminaalhoolduse lähtekohaks on hoiak, et kurjategija karistamine on mõttekas, kui karistus hõlmab ka tööd tema sotsiaalsete probleemidega.³⁵ Kriminaalhooldust võib käsitleda ka kui piiriala, kus kohtuvad karistuspoliitika ja sotsiaalpoliitika. Eri riikides valitsevad nende kahe vastandliku poole vahel erinevad relatsioonid. On maid, kus kriminaalhooldus kujutab endast ranget järelevalvet või siis teine suundumus, kus kriminaalhooldus läheneb oma iseloomult psühhiaatrilisele ravile. Eestis on kriminaalhoolduse puhul tegemist 65% ulatuses sotsiaaltööga ja 35% järelevalvega. Loomulikult on see suhe paindlikult muutuv, arvestades hooldusaluse eripärasid ja tema poolt toime pandud süüte oiseloomu.³⁶

³² Sootak, J. Karistusõigus: üldosa, Juura Õigusteabe AS, Tallinn, 2010, lk 8-10.

³³ Sootak, J. Sanktsiooniõigus, Juura Õigusteabe AS, Tallinn, 2007, lk 135.

³⁴ *Ibid.*, lk 160.

³⁵ Kama, P. Vanglate ja kriminaalhoolduse aastaraamat, Justiitsministeerium, Tallinn, 2008, lk 5.

³⁶ Kask, K. Kriminaalhoolduse kvaliteedi mõõtmine: väljundina tulemuspalk, ajakiri Sotsiaaltöö, 2001/1, lk 29.

Eestis on kriminaalhooldus Vanglateenistuse osa. Teenistuslikku ja erialast järelevalvet kriminaalhoolduse teostamise üle korraldavad vanglad ja Justiitsministeerium.³⁷ Kriminaalhooldus on vangistuse kõrval üks kriminaaltäitevõiguse harusid.³⁸ Olgugi et kriminaalhooldus kuulub Justiitsministeeriumi haldusalasse, on tegemist sotsiaalpoliitiliste meetmete rakendamise ja sotsiaalpoliitiliste meetmete rakendamine tähendab ennekõike pika tasuvusajaga investeeringut inimestesse ja nende kaudu ühiskonda. Sekkudes professionaalselt ja piisava respektiga kergema kuriteo sooritanud isikute elukorraldusse, andes neile võimaluse läheneda enda olukorrale uuest vaatenurgast ning otsustada muutuste kasuks oma elus, kujutab kriminaalhooldus endas suurt ressursi ühiskonna heaolu toetamisel.³⁹

Kriminaalhoolduse eesmärk on sätestatud kriminaalhooldusseaduse paragrahvis 1: „Kriminaalhoolduse käigus valvatakse kriminaalhooldusaluse käitumise ja temale kohtu või prokuröri poolt pandud kohustuste täitmise järele ning soodustatakse kriminaalhooldusaluse sotsiaalset kohanemist eesmärgiga mõjutada teda hoiduma kuritegude toimepanemisest.“⁴⁰ Sellest nähtub selgelt, et kriminaalhoolduse peamiseks ülesandeks on kaasa aidata kuritegevuse vähendamisele. Kriminaalhoolduse põhieesmärk on muuta ühiskond turvalisemaks, rakendades alternatiivse vangistusele. Selline eesmärk tugineb eeldusele, et kuriteo sooritanud inimene võib jätta vabadusse, kui lisaks tõhusale järelevalvele tehakse tööd ka tema kriminoogeense käitumise muutmiseks ja sotsiaalseks kohanemiseks õiguskauale elule pöördumisel. Kriminaalhooldustöö koosneb seega kahest poolest: järelevalvest ja taasühiskonnastavaist tegevustest. Need meetmed aitavad vähendada korduvkuritegevust ja sedakaudu suurendada ühiskonna turvalisust.⁴¹ Kriminaalhooldus peab tagama, et kriminaalhooldusalusele kehtestatud kontrollnõuded ja määratud kohustused viiakse täide kaitstes ja arvestades ühiskonna liikmete turvalisust ja julgeolekut. Oluline on siinjuures silmas pidada ka õigusrikkuja enda kaitset teiste inimeste poolse võimaliku agressiooni ja kahjustava mõju eest.⁴² Siinkohal on möödapääsmatu mõista, et õiguskaitse süsteem ei ole ainus kuritegevuse ja kuritegude põhjuste mõjutaja. Demograafilised trendid ja hoiakud kuritegevusse ning kurjategijatesse, peresuhted,

³⁷ Kriminaalhoolduse standardid, Justiitsministeerium, Jõhvi, 2017.

³⁸ *Kriminaalhoolduse õiguskorraldus*, Justiitsministeerium. Kättesaadav: <http://www.vangla.ee/et/kriminaalhooldus/kriminaalhoolduse-õiguskorraldus>, 10.02.2018.

³⁹ Kask (2001), *supra nota* 36, lk 30.

⁴⁰ Kriminaalhooldusseadus (1998), *supra nota* 11.

⁴¹ *Kriminaalhooldus*, Justiitsministeerium. Kättesaadav: <http://www.vangla.ee/et/karistuse-kandmine/kriminaalhooldus>, 10.02.2018.

⁴² Kriminaalhoolduse standardid (2017), *supra nota* 37.

elutingimused, sotsiaalse turvalisuse- ja üldine ühiskonna arengutase ning mitmed teised olulised asjaolud mängivad kuritegevuse tasemes ja ühiskonna turvalisuse määras suurt rolli. Samas on võimalik mõjutada kuritegevuse taset efektiivselt üksnes siis, kui süüdimõistetud, nende lähedased ja kogu ühiskond koostöös vastavate ametiasutustega teevad kõik endast sõltuva. See seab suured ootused nii ühiskonnale kui kogu riigi tegevusele ja tehtava töö tulemustele.⁴³

Kriminaalhoolduse ülesandeks on kohtu või prokuratuuri poolt kriminaalhooldusalustele määratud karistuste elluviimine. Selle täitmiseks tuleb esiteks tagada selline kontroll, mis on vajalik kriminaalhoolduse elluviimiseks ning ühiskonna turvalisuse kaitsmiseks ning teiseks toetada ning motiveerida õigusrikkujaid elama õiguskuulekalt juhendades ning abistades õiguskuulekaks käitumiseks tarvilikke isiksuslikke, sotsiaalseid, kutselisi ja hariduslikke arenguid. Need kaks tegevussuunda on omavahel tihedalt seotud. Kuigi esmaseks eelduseks katseaja positiivsele kulgemisele on kriminaalhooldusaluse poolne katseaja reeglitest kinnipidamine, siis planeeritava tegevuste ja toimingute täideviimisel ei tohi reeglina üht tegevussuunda eelistada ülekaalukalt teisele.⁴⁴ Kriminaalhoolduse käigus on kriminaalhooldaja ülesandeks valvata kriminaalhooldusaluse käitumise ja temale kohtu või prokuröri poolt pandud kohustuste täitmist. Sellel eesmärgil kogub ja analüüsib ta terve kriminaalhooldusaja jooksul andmeid süüdimõistetud käitumise ja võimalike kõrvalekallete kohta.⁴⁵ Samuti on kriminaalhooldajal vaja välja selgitada uute kuritegude toimepanemise riskid ning koos hooldusalusega kavandada ja ellu viia tegevused, mis aitaksid seda vältida ning soodustaksid süüdimõistetud iseseisvat ja seaduskuulekat toimetulekut.⁴⁶

1.3. Kriminaalhoolduse õiguslikud alused

Kriminaalhooldust reguleerivad Eesti Vabariigis mitmed seadused ja seadustikud, kuid peamiseks õiguslikeks alusteks on karistusseadustik ning kriminaalhooldusseadus.

Karistusseadustik käsitleb eelkõige kriminaalhooldusele määramist ja sellega seonduvaid õiguseid, kohustusi ning tingimusi.⁴⁷ Kohus, arvestades kuriteo toimepanemise asjaolusid ja

⁴³ *Ibid.*

⁴⁴ *Ibid.*

⁴⁵ *Ibid.*

⁴⁶ Kriminaalhooldus, *supra nota* 41.

⁴⁷ Karistusseadustik. RT I, 2001, 61, 364. Kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/130122017029>

süüdlase isikut, võib jätta vangistuse süüdimõistetute suhtes tingimisi kohaldamata ja määrata ta katseajaks kriminaalhooldaja järelevalve alla koos kohustusega täita kontrollnõudeid ja kohustusi. Samuti võib kohus asendada vangistuse üldkasuliku tööga, kuid selleks on vaja süüdimõistetute nõusolekut. Otsustades vangistusest vabastamist katseajaga tingimisi enne tähtaega, arvestab kohus kuriteo toimepanemise asjaolusid, süüdimõistetute isikut, varasemat elukäiku ning käitumist karistuse kandmise ajal. Samuti tema elutingimusi väljaspool vanglat ja tagajärgi, mida võib enne tähtaega vabastamine süüdimõistetule kaasa tuua. Kohus võib allutada kriminaalhooldusele ka alaealise, arvestades tema kõlblise ja vaimse arengu taset ning tema võimet saada aru oma teo keelatuses ja oskusest juhtida oma käitumist.⁴⁸ Karistusseadustikuga on kehtestatud ka käitumiskontrollile allutatud isiku kohustused: elada kohtu määratud alalises elukohas; ilmuda kriminaalhooldaja määratud ajavahemike järel registreerimisele; alluda kriminaalhooldaja kontrollile oma elukohas ning esitada dokumente; taotleda kriminaalhooldusametnikult luba lahkuda elukohast kauemaks kui viieteistkümneks päevaks ning muuta elu-, töö- või õppimiskohta. Kohus võib määrata lisakohustusi, milledeks on näiteks keeld tarvitada alkoholi ja narkootikume, asuda tööle, õppima või omandada erialane kutse jne. Kriminaalhooldustingimuste rikkumise korral esitab kriminaalhooldaja kohtule erakorralise ettekande, mille alusel kohus kas pöörab mõistetud vangistuse täitmisele või teatud juhtudel pikendab katseaga või määrab juurde lisakohustusi.⁴⁹

Kriminaalhooldusseadus aga reguleerib pigem kriminaalhoolduse igapäevast toimimist. Selles on sätestatud kriminaalhooldusametniku tegevused hooldusele määratud isikutega. Kriminaalhoolduse käigus valvatakse hooldusaluse käitumise ja talle kohtu või prokuröri pandud kohustuste täitmise järele ning soodustatakse hooldusaluse sotsiaalset kohanemist, et mõjutada teda hoiduma kuritegudest. Lisaks kriminaalhooldusseadusele reguleerivad kriminaalhooldaja igapäevatööd „Kriminaalhoolduse standardid,“ milles on ära määratud kriminaalhoolduses tehtava töö sisu, kirjeldatud kriminaalhoolduse tegevusi ning töötatud välja kvaliteedi hindamise kriteeriumid. Kõige värskemad standardid on uuendatud aastatel 2013/2014 ja heaks kiidetud 14.12.2017.a.⁵⁰ Kriminaalhooldustöös on oluline ka kriminaalmenetluse seadustik, mis reguleerib kriminaalhooldaja rolli kriminaalmenetluses ning vangistuseseadus, mis käsitleb kriminaalhooldaja kaasamist vangistusest tingimisi enne tähtaega vabastamise menetluses.⁵¹

⁴⁸ Kriminaalhoolduse õiguskorraldus, *supra nota* 38.

⁴⁹ *Ibid.*

⁵⁰ Kriminaalhoolduse standardid (2017), *supra nota* 37.

⁵¹ Kriminaalhoolduse õiguskorraldus, *supra nota* 38.

Lisaks eeltoodud õigusaktidele leidub kriminaalhooldusalaseid täpsustusi erinevates Justiitsministri määrustes nagu näiteks „Kriminaalhooldusregistri asutamine ja põhimäärus“ ning „Üldkasuliku töö ettevalmistamise, täitmise ja järelevalve kord.“⁵² Oma tegevuses ja käitumises järgib kriminaalhooldaja Vanglateenistuja eetikakoodeksis sätestatud põhimõtteid.⁵³

1.4. Kriminaalhoolduse teostamine

Kriminaalhooldusalune on tingimisi karistatud või tingimisi ennetähtaega vabastatud süüdimõistetu, kes on määratud kriminaalhooldaja järelevalve alla.⁵⁴ Vahetult peale seda kui isik on tingimisi karistatud või –vabastatud, algab kriminaalhoolduse praktiline teostus.

Kriminaalhooldus algab kohtueelse ettekande või vanglapäringu saabumisest kriminaalhooldusosakonda, mille aluseks on kas kohtuniku või prokuröri taotlus koostada kahtlustatava, süüdistatava või süüdimõistetu kohta kohtueelne ettekanne või vangla taotlus koostada iseloomustus kinnipeetava kohta, kellel on seadusest tulenev võimalus ennetähtaegselt vabaneda. Kriminaalhooldusametniku määrab osakonna juhataja. Pärast juhtumi saamist tutvub kriminaalhooldusametnik juhtumiga ning teeb vajalikud registritoimingud, korraldab vajadusel kohtu ja politsei teavitamise ning määrab kriminaalhooldusalusega esimese kohtumise aja. Kriminaalhooldusametnik teatab ka kannatanuid kriminaalhoolduse algusest ning võimalusest avaldada arvamust või edastada informatsiooni.⁵⁵

Kriminaalhooldusametniku ja kriminaalhooldusaluse esmakohtumise eesmärgiks on saavutada omavaheline kontakt viisil, mis võimaldaks edaspidise katseaja käigus teha usaldusväärset koostööd. Esimesel kohtumisel on kriminaalhooldusametniku peamiseks ülesanneteks selgitada kriminaalhooldusalusele kriminaalhoolduse teostamisega kaasnevat õigusi, kohustusi ja võimalusi; teavitada kriminaalhooldusalust kriminaalhooldusosakonna töökorraldusest ja

⁵² *Ibid.*

⁵³ Kriminaalhoolduse standardid (2017), *supra nota* 37.

⁵⁴ Saar *et al.* (2002), *supra nota* 19, lk 150.

⁵⁵ Kriminaalhoolduse standardid (2017), *supra nota* 37.

kriminaalhooldusametniku ülesannetest ning tegevustest katseaja või üldkasuliku töö tegemise vältel.⁵⁶ Kuna kriminaalhooldussüsteemi üheks eesmärgiks on korduvkuritegude ennetamine,⁵⁷ siis alustab kriminaalhooldaja informatsiooni kogumist riskihindamise läbiviimiseks ning edasise katseaja kavandamiseks juba esmakohatumisel. Kui isik on allutatud elektroonilisele valvele või määratud üldkasulikule tööle, siis on kriminaalhooldaja ülesandeks selgitada sellest tulenevaid eesmärke ja tingimusi ning katseaja edukaks läbimiseks koostada sellekohane tegevus- ning ajakava.⁵⁸ Kriminaalhoolduse läbiviimise ajal on kriminaalhooldusalusel võimalik osaleda erinevates sotsiaalprogrammides.⁵⁹ Riskihindamise käigus otsustab kriminaalhooldaja sotsiaalprogrammide ja nende vajaduse üle.⁶⁰

Katseajaks püstitatud eesmärgid peavad olema seotud kohtuotsusega pandud kohustuste ja kontrollnõuete täitmisega ning suunatud uue kuriteo riskide ja ohtlikkuse maandamisele. Kohtumiste sagedust määrates arvestab kriminaalhooldusametnik kriminaalhooldusaluse kriminogeenseid riske ja ohtlikkust, tema elukorraldust, vajadusi, käitumist ning olukorra võimalikku muutumist ajas. Regulaarsed kohtumised kriminaalhooldusametnikuga peavad muuhulgas tagama kriminaalhooldusaluse üle katkematu järelevalve ning aitama kriminaalhooldusalusel muuta oma eluviisi õiguskuulekaks. Kriminaalhooldustöö on järjepidev protsess, mille käigus kriminaalhooldusaluse käitumist ja teda vahetult ümbritsevat keskkonda ning nende muutumist pidevalt hinnatakse ja vastavalt sellele ellu viidavat tegevuskava uuendatakse.⁶¹

Uue kuriteo riskide hindamine on mõeldud õigusrikkuja kriminogeensete faktorite hindamiseks, tema ohtlikkuse ja uue kuriteo riski väljaselgitamiseks. Riskihindamine on kriminaalhooldustöö üks põhialustest ning kriminaalhooldusametniku otsused katseaja kavandamise ja kulgemise osas peavad tulenema riskihindamise tulemustest. Katseaja käigus on oluline regulaarselt hinnata kriminaalhooldusaluse isikut ja tema käitumist ning ümbritsevat keskkonda, sellest tulenevaid riske ning nende võimalikku muutumist ajas. Kriminaalhooldusaluse kaasamine ja tema arvamuste, hoiakute ning seisukohtade peegeldamine on selliste hindamiste lahutamatu osa.

⁵⁶ *Ibid.*

⁵⁷ Kriminaalhooldusseadus (1998), *supra nota* 11.

⁵⁸ Kriminaalhoolduse standardid (2017), *supra nota* 37.

⁵⁹ Sotsiaalprogrammid, Justiitsministeerium. Kättesaadav:

<http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/teemalhed/sotsiaalprogrammid> , 28.03.2018.

⁶⁰ Ginter, J. Kuuse, R. Probation in Europe. Estonia. CEP, Conférence Permanente Européenne de la Probation, 2012, lk 4.

⁶¹ Kriminaalhoolduse standardid (2017), *supra nota* 37.

Kriminaalhooldusalune peab olema teadlik saavutatud tulemustest, sest tema aktiivne panus on eelduseks katseaja edukale kulgemisele. Katseaja eesmärkide seadmine ja täitmine võimaldab kriminaalhooldusalusel vältida uue kuriteo või muu õigusrikkumise toimepanemist ning hinnata koos kriminaalhooldusametnikuga katseaja edukust. Katseaja tegevuste kavandamine toimub toetudes riskihindamise tulemustele ning koostööle kriminaalhooldusalusega, arvestades kriminaalhooldusaluse olukorda ning vajadusi ja võimalusel ka kannatanu huve. Katseaja tegevuse kavandamine toimub eeldusel, et need viiakse ellu reeglina Eestis. Kriminaalhooldusaluse pikaajaline välismaale lubamine on praktika kohaselt pigem erand. Katseaja tegevused pannakse kirja hoolduskavas. Katseaja vahekokkuvõtte koostamine on kriminaalhooldusametniku poolne katseaja edukuse hindamine korduva riskihindamise läbiviimise ja hoolduskava muutmise kaudu. Vähemalt üks kord aastas tehakse kriminaalhooldusametniku poolt hoolduskavasse täitmismärked ja hinnatakse kriminaalhooldusaluse kriminogeensed riskid uuesti, vajadusel muudetakse hoolduskava.⁶²

Kriminaalhoolduse ülesandeks on valvata kriminaalhooldusaluse käitumise ja temale kohtu või prokurööri poolt pandud kohustuste täitmise järele. Sellel eesmärgil kogub ja analüüsib kriminaalhooldusametnik jooksvalt andmeid kriminaalhooldusaluse käitumise ja võimalike kõrvalekallete kohta. Kriminaalhooldusametnikud teevad tõhusa järelevalve tagamiseks tihedat koostööd nii vangla vastavate osakondade töötajatega kui ka politseiametnikuga. Kriminaalhooldusaluste üle järelevalve teostamiseks korraldatakse vajadusel visiite kriminaalhooldusaluse elukohta või vajadusel mujale. Kui kriminaalhooldusalune ei järgi katseajal kontrollnõudeid või ei täida talle kohtu poolt pandud kohustusi, võib kriminaalhooldusametnik koostada talle kuni kaks kirjalikku hoiatust või esitada kohtule erakorralise ettekande. Elektroonilisele valvele, sõltuvusravile ja seksuaalkurjategijate kompleksravile allutatud kriminaalhooldusaluste poolt toime pandud rikkumiste korral võib hoiatuse tegemise võimalus puududa.⁶³

Kriminaalhoolduse eesmärgist tuleneb kriminaalhooldusametniku ülesanne osutada abi kriminaalhooldusaluse sotsiaalseks kohanemiseks. Sotsiaalse kohanemise soodustamine toimub nii kriminaalhooldustöö kaudu kui ka koostöös erinevate ametiasutuste ja partneritega.

⁶² *Ibid.*

⁶³ *Ibid.*

Kriminaalhooldustöös kasutatakse individuaal- ja grupitöö meetodeid ning sotsiaalprogrammidesse või erialaspetsialisti nõustamisele suunamist. Kriminaalhooldusaluse sotsiaalse kohanemise soodustamiseks teevad kriminaalhooldajad laiapõhjalist koostööd. Kriminaalhooldusametnik nõustab kriminaalhooldusalust võimalike sotsiaalsete abide ja teenuste taotlemiseks. Lisaks teeb kriminaalhooldusametnik koostööd pereliikmetega, eraisikutega ning vabatahtlikega ja teiste sotsiaalabi ning -teenuseid pakkuvate organisatsioonidega, kui see aitab kaasa kriminaalhoolduse eesmärkide saavutamisele. Kirjeldatud koostöö eelduseks on veendumus sellise ühise tegevuse vajaduses, usaldus ning selge eelkõkkulepe koostöö eesmärkide, tegevuste ja tähtaegade osas koos konfidentsiaalsuse põhimõtte järgimisega.⁶⁴

Kriminaalhooldusaluse kohta peetakse kriminaalhooldustoimikut. Koostatavas dokumendis kajastab kriminaalhooldusametnik kogutud informatsiooni erapooletult ja üheselt arusaadavalt. Kriminaalhooldaja seisukohtade ja hinnangute kujunemine peab olema jälgitav, põhjendatud ja faktidele tuginev. Kriminaalhooldusametnik teeb kriminaalhooldusalusega tehtava töö kohta kriminaalhooldusregistri päevikusse konkreetseid ja korrektseid märkmeid, mis annavad ülevaate kriminaalhooldusaluse tegelikust olukorrast ja tegevustest temaga. Samuti peab päevik kajastama kohtumiste vahepeal aset leidnud sündmusi ja toiminguid.⁶⁵

Kriminaalhooldus lõpetatakse katseaja tähtaja saabudes, uue jõustunud kohtuotsuse või - määruse alusel või muul juhul. Katseaja tähtaegsel lõppemisel korraldab kriminaalhooldaja viimase kohtumise, kus vaadatakse ühiselt üle ning tehakse kokkuvõtte katseaja eesmärkide täitmisest. See võimaldab saada mõlemapoolset tagasisidet käitumiskontrolli kulgemisest ning annab ühtlasi ka kriminaalhooldusalusele võimaluse avaldada tagasisidet kriminaalhooldusametniku tegevusele. Viiakse läbi viimane riskihindamine ning kriminaalhooldusametnik koostab kogu katseajaga analüüsiva ettekande, milles käsitletakse kriminogeensete riskide maandamiseks seatud eesmärkide täitmist. Pärast üldkasuliku töö tundide sooritamist koostatakse kriminaalhoolduse lõpetamise ettekanne, milles antakse ülevaade kohustuse täitmisest. Ettekanne esitatakse kohtule või prokuratuurile selle nõudmisel. Kui kohus rahuldab taotluse ja kriminaalhooldusaluse vabastatakse kontrollnõuete ja täiendavate kohustuste täitmisest, sulgeb kriminaalhooldusametnik

⁶⁴ *Ibid.*

⁶⁵ *Ibid.*

ettenähtud toimingute alusel kriminaalhooldusaluse toimiku.⁶⁶ Kriminaalhooldust võib pidada edukaks kui kriminaalhooldusalune järgib kõiki talle määratud nõudeid ning ei pane enam toime uusi kuritegusid.⁶⁷

Alates päevast kui John Augustus alustas kergemaid kuritegusid toimepannud isikute seaduskuulekale teele viimist, on sellest tegevusest aja jooksul väljakujunenud, küll riigi erinev, kuid siiski igati tarvilik süsteem. Eestis pandi alus kriminaalhoolduse teostamisele ja toimimisele kakskümmend aastat tagasi kui jõustus esimene seda valdkonda käsitlev seadus. Lõputöö autor leiab, et kriminaalhooldussüsteemi olemasolu on vajalik, sest võimaldab karistusel täita selle hukkamõistu aspekti selliselt, et see ei ületaks süü piire ning annaks kurjategijale võimaluse ennast parandada. Kriminaalhoolduse läbiviimist ja järelvalvet teostavad Eestis kriminaalhooldusametnikud, kelle põhjalik väljaõpe ja erialane haridus soodustab lõputöö autori arvates kriminaalhoolduse edukat läbimist ja protsessi tulemuslikkust.

⁶⁶ *Ibid.*

⁶⁷ Saar *et al.* (2002) *supra nota* 19, lk 153-154.

2. KRIMINAALHOOLDUSE HÜVED

2.1. Ühiskondlikud hoiakud kriminaalhoolduse suhtes

Õigusliku sunni väljendusena kuulub karistus iga õiguskorra juurde. Karistus on vajalik eelkõige õiguskorra kui inimeste sotsiaalse kooselu püsimiseks. Riigi ülesanne on rahuldada ühiskonna arusaama õiglusest.⁶⁸ On täiesti ootuspärane, et vastavalt ühiskonnas kehtivale arusaamale toob see põhimõtte kaasa järgmised nõuded:⁶⁹

- 1) kui kuriteo tunnused on olemas, peab riik juhtumit uurima;
- 2) kui pärast faktide esialgset hindamist on piisavalt alust arvata, et kuritegu on toime pandud, peab riik tagama selle, et süüdistatavale esitatakse süüdistus ja süüdimõistmise korral järgneks sellele karistus.

Samas peab süüdimõistetul olema inimese kõlbelisest olemusest tingituna võimalus oma süüd lunastada ja toime pandud tegu heastada.⁷⁰ Iga riik peaks lähtuvalt oma traditsioonidest ja vajadustest kasutama karistusüsteemi, mis on just talle sobilik ja jõukohane.⁷¹

Karistusõiguse olemus avaldub kõige lihtsamal tähenduses teatud süüteo eest kindlaks määratud karistuse mõistmises. Karistust võib kohaldada nii realselt kui tingimuslikult kandmisele.⁷² Eesti on 1990 aastatest alates oma karistuspoliitikat reforminud,⁷³ mistõttu karistusalternatiivide

⁶⁸ Kruusement, A. Üldkasulik töö. Karistusseadustik ja rakenduspraktika, *Juridica*, 2003/6, lk 436-442 viidatud Sootak, J. Kriminaalpoliitika. Õigusteabe AS Juura, Tartu, 1997, lk 57.

⁶⁹ Kergandberg, E. Expedience of Arrangement in German and Estonian Criminal Care, *Juridica International*, 1997/1, lk 76.

⁷⁰ Kruusement (2003), *supra nota* 68 viidatud Sootak (1997), *supra nota* 68.

⁷¹ Kruusement (2003), *supra nota* 69.

⁷² Sootak, J. Lind, S. Otsa, R. Penalty and Other Punitive Sanctions in the Estonian and European Legal Order, *Juridica International*, X/2005, lk 181.

⁷³ Kruusement (2003), *supra nota* 68.

süsteem on viimase kahekümne aasta jooksul pidevalt arenenud ning uusi võimalusi, mis lubavad karistust varieerida ja individualiseerida, on juurde tulnud.⁷⁴

Karistusõiguses püütakse vähendada ülekriminaliseerimist, mis on mõistliku ja põhjendatud kriminaliseerimise vastandmõiste.⁷⁵ Samuti on reaalse vangistuse vältimine ja vangide arvu vähendamine olnud Eestis üks poliitilisi prioriteete.⁷⁶ Kuna karistusõigust peetakse „ultima ratio“ vahendiks, mis tähendab, et karistusõigus peaks sekkuma siis, kui teiste õigusharude regulatiivsest toimest ei piisa,⁷⁷ siis kriminaalpoliitika arengusuunad määravadki riigi ühe eesmärgina kasutada vanglat vaid kõige ohtlikumate kurjategijate puhul, mis omakorda võimaldab vähendada kinnipeetavate arvu „lääneeuroopalikule tasemele“.⁷⁸

Võiks arvata, et sarnased hoiakud on ka ühiskonnas valdavad. Siiski ei ole see nii ei meil ega välisriikides. Tuleb tõdeda, et avalikkus on karmimate karistuste ja reaalse vabadusekaotuse pooldaja. Seletada võiks seda ehk ühelt poolt ebakindlustundega, et riik ei suuda pakkuda turvalisust ja kaitset kurjategijate eest, kes tuleks niisiis ühiskonnast eemaldamise eesmärgil vangistada. Teisalt on karmim karistuspoliitika kättemaksu idee ja avaliku hukkamõistu kandja, mis on olnud ühiskonnas domineeriv ajast aega.⁷⁹

Lõputöö koostaja, olles töötanud neli aastat Harju Maakohtu Liivalaia kohtumaja konsultantkohtuistungi sekretärina, puutus tihti kokku inimestega, kellel olid tingimisi karistuste osas vastakad arvamused. Kui süüdimõistetud ja nende omaksed suhtusid tingimisi karistustesse või ennetähtaegsesse vabastamisse mõistagi positiivselt, siis kannatanute ja nende lähedaste õiglustunnet see pigem riivas ja solvas. Tihti väljendus pahameel selles, et tingimisi karistust võrreldi karistuse puudumisega ehk teisisõnu tundsid kannatanud seda, et isik mõisteti küll süüdi, kuid karistust sellele ei järgnenud, sest kurjategijad jäid vabadusse. Selle asemel oleks soovitud süüdimõistetutele ranget reaalselt vanglakaristust ja võimalikult pikaajalist ühiskonnast eraldamist. Kirjeldatud negatiivset hoiakut tingimisi karistuste osas võib pidada isegi mõistetavaks kui arvestada meie kõrget kuritegevuse taset kõigest paarkümmend aastat tagasi. Samuti võib

⁷⁴ Salla, J. Karistuse asendamist ja karistusest vabastamist puudutavad muudatused, *Juridica*, 2014 /8, lk 592 -602.

⁷⁵ Sootak, J. Kriminaalpoliitika, Õigusteabe AS Juura, Tartu, 1997, lk 87.

⁷⁶ Salla (2014), *supra nota* 74, lk 592-602.

⁷⁷ Sootak, J. Karistusõiguse alused. Juura Õigusteabe AS, Tallinn, 2003, lk 57–58.

⁷⁸ Salla (2014), *supra nota* 74, lk 592-602.

⁷⁹ Miil, M. Kriminaalhooldussüsteemi rakendamine Eestis, *Juridica*, 1998 /2, lk 63 -67.

negatiivseid hoiakuid tingimisi karistuse osas põhjendada sellega, et enamasti puuduvad tavakodanikel teadmised tingimisi karistusest sellises ulatuses, mis võimaldaksid neil näha kriminaalhoolduse positiivseid külgi nii neile endile kui ka laiemalt ühiskonnale. Jääb ju tähelepanuta just see peamine karistamise eesmärk ehk et mõistetatavad karistused oleksid võimalikult tõhusad ning kurjategijad ei sooritaks enam uusi õigusrikkumisi. Kuigi range reaalne vangistus võib nii kannatanute kui ka ühiskonna poolt tunduda õiglase karistusena, siis enamik kaasaegseid kriminolooge usub, et karistamine ja kuritegevus sõltuvad üksteisest suhteliselt vähe, see tähendab, et nende vahel ei eksisteeri selgeid põhjuslik-tagajärg seoseid⁸⁰.

2.2. Vabadusekaotusliku karistuse negatiivsed küljed

Kui doktor Francis Lieber, kes oli vangla reformi rahvusvahelisi propageerijaid, märkis ära vangla negatiivseid külgi juba aastal 1844, leides, et kurjategijate koondamine ühte asutusse ei anna oodatud tulemust, vabanedes ei olnud kinnipeetavad mitte omandanud õiguskuulekat käitumist, vaid kinnipeetavad vahetasid omavahel oskusi ning teadmisi kuritegelikus eluvaldkonnas,⁸¹ siis kodumaised autorid Ginter, Kruusamäe ja Sootak kirjeldasid aastal 2004 seda juba palju põhjalikumalt. Vangistuse negatiivseteks külgedeks pidasid nad eelkõige sotsiaalselt oluliste kontaktide katkemist/nõrgenemist, kutsealase kvalifikatsiooni vähenemist/kadumist, stigmatiseerumist, elujõu ja läbilöögivõime nõrgenemist, kohanemist vähest ettevõtlikkust eeldava vanglaelu stiiliga, lülitumist vangla subkultuuri ning laastavat/kahjulikku mõju isiksusele ja vaimsele tervisele.⁸² Kuigi lõputöö autor nõustub eeltooduga täielikult, võiks antud nimekirja täiendada veel sellega, et karistades inimest kergemat liiki kuriteo eest reaalse vangistusega õõnestab see süüdimõistetud usaldust oma riigi suhtes, mis võib tulevikus viia selleni, et inimeses kaob soov austada riigi poolt kehtestatud mistahes nõudeid ja norme. See omakorda viib karistatud isiku seaduskuulekast eluviisist veelgi kaugemale.

⁸⁰ Smith, D. Less crime without more punishment, *Edinburgh Law Review* 3, 1999, lk 294-316.

⁸¹ Laine, M. Sissejuhatus kriminoloogiasse ja hälbiva käitumise sotsioloogiasse, Eesti Riigikaitse Akadeemia, Tallinn, 1997.

⁸² Ginter, J. Kruusamäe, M. Sootak, J. Eesti karistuspoliitika: vabadusekaotuslikud karistused. Üleminek totalitaarriiklikust karistusõigusest õigusriiklikku karistusõigusesse, Juura Õigusteabe AS, Tallinn, 2004.

Ka Freiburgi Ülikooli (*University of Freiburg*) emeritprofessor Helmut Kury leiab oma 2017.a avaldatud artiklis, et viimaste aastakümnete empiirilised uuringud on korduvalt näidanud, et traditsioonilised lahendused kuritegevuse probleemidele ehk ranged karistused, ei vähenda oluliselt kuritegevuse põhjustatud konflikte.⁸³

Kuna reaalse vanglakaristuse negatiivsed küljed kaaluvad tihti üles positiivsed, siis kohaldatakse tänapäeva karistuspoliitikas pigem vanglakaristuse alternatiive. Kõige levinum alternatiivkaristus on tingimisi vanglakaristus kriminaalhooldusele allutamiseks. Kriminaalhoolduse sisuks on karistuse elluviimine vabaduses ehk ühiskonnas. See sisaldab endas isiku jaoks teatud tingimusi, mida ta peab järgima.⁸⁴

2.3. Kriminaalhooldusest tulenevad hüved

Peamiseks tingimisi vanglakaristusest tulenevaks hüveks süüdimõistetutele peab lõputöö autor just nn pääsemist reaalsest vangistusest. Ka ainuüksi see, et inimesele antakse võimalus oma karistust ühiskonnas olles kanda, võib olla suureks motivaatoriks õiguskuuleka käitumise omandamisel. Kuid mitte üksnes.

Selle asemel, et vangistuses uute kuritegude toimepanemist õppida ning laiendada oma kuritegelikku suhtlusringkonda kaasvangide näol, võimaldab karistuse elluviimine vabaduses säilitada suhteid lähedastega. Head suhted eelkõige perekonna-, sõprade ja töökaaslastega on vabaduses karistuse kandmise korral olulised peamiselt seetõttu, et need aitavad süüdimõistetul leida motivatsiooni ja annavad tuge seaduskuulekale elule pöördumisel. Kuna kriminaalhooldus võimaldab teostada suuremat kontrolli isiku üle just vabaduses olles ehk tuttavas ühiskonnas viibides, kus teda peibutavad samasugused ahvatlused kui kuritegusid toime pannes, on kriminaalhooldusel olles süüdimõistetu isiklik vastutus oma käitumise osas suurem ning seeläbi võimalus, et seaduskuulekas eluviis jätkub ka peale karistuse kandmise lõppu, oluliselt tõenäolisem. Korduvkuritegevuse vähenemine ning õiguskuulekas käitumine ongi see, millest nii riik kui terve ühiskond lõppkokkuvõttes võidab.

⁸³ Kury, H. Harsh Punishment or Alternatives: Which is the Better Crime-prevention?, *Juridica International*, 2017, lk 91.

⁸⁴ Laine (1997), *supra nota* 81.

Aastal 2005, kui täies mahus tegutsesid veel laagertüüpi vanglad, mille kulud olid teistega võrreldes väga madalad, kulus ühele vangile kuus 400 eurot.⁸⁵ Kuigi vange ja kriminaalhooldusaluseid oli varasemaga võrreldes aastatel 2012 kuni 2015 üle 2400 võrra vähemaks jäänud, kasvasid vangide ülalpidamiskulud pea 5 miljoni euro võrra.⁸⁶

Justiitsministeeriumi avalike suhete talituse juhataja Katrin Lunt tõdes aastal 2015, et kulud vangiga kohta tööpoolest kasvavad, kuid seda eelkõige kinnisvarakulude suurenemise tõttu ning seetõttu, et Eesti vanglasüsteem läheb järk-järgult laagertüüpi vanglatele üle üksikkambritele.⁸⁷ Justiitsministeeriumi andmetel oli 2014.a ühe vangiga keskmine ülalpidamiskulu kalendrikuus 1175,80€ ja ühe kriminaalhooldusalusele kulutati keskmiselt 49,70€. 2015.a olid ühe vangiga ülalpidamiskulud tõusnud 1314,60€-ni ja kriminaalhooldusalusele tehtud kulud jäid 57,50€ juurde kuus. 2016.a ei tõusnud ühele vangile tehtud kulutused märkimisväärselt jäädes 1352,10€-ni kuus, kriminaalhooldusalusele kuluv summa aga tõusis 67,50€-ni.⁸⁸ 2017 aastaks oli ühe vangiga ülalpidamiskulud ühes kuus tõusnud 1417€-ni, millest toidukulu oli 1,20€ päevas. Iga kriminaalhooldusaluse kohta kulus keskmiselt aga 75,30€ kuus.⁸⁹ Kui võrrelda riigi kulusid kuu lõikes ühe vangiga ja ühe kriminaalhooldusaluse suhtes, siis selgub, et karistuse kandmine vabaduses on ainuüksi neid andmeid vaadeldes kordades säästlikum. Veelgi enam toetab seda fakti asjaolu, et tegemist pole ammendunud kokkuhoiuga.

Arvestades kuriteo toimepanemise asjaolusid ning süüdlase isikut, võib kohus määrata, et süüdimõistetule on käitumiskontrolli ajal kohustatud otsima endale töökoha, omandama üldhariduse või kutseeriala kohtu poolt määratud tähtjaks.⁹⁰ Kuigi üldhariduse või kutse omandamise kohustus on kuritegelikule teele sattunud inimeste tuleviku võimaluste ja seaduskuuleka elu alustamise osas kahtlemata soositav, siis tegemist on millegiga, mida võimaldatakse ka

⁸⁵ Uustalu, A. (2015) *Vangi ülalpidamiskulud on tõusnud 1313 euronit kuus*. Kättesaadav: <https://www.ohtuleht.ee/673928/vangi-ulapidamiskulud-on-tousnud-1313-euronit-kuus>, 15.02.2018.

⁸⁶ Haavasalu, V. (2015) *Panustame vangidele 5 mln eurot enam*. Kättesaadav: <https://www.aripaev.ee/uudised/2015/04/01/kolme-aastaga-5-mln-eurot-rohkem-pattide-huvanguks>, 15.02.2018.

⁸⁷ Uustalu (2015) *supra nota* 85.

⁸⁸ Velli Ehasalu, Justiitsministeeriumi nõuniku 2.märtsi 2018.a kiri nr 11-3/1709-2.

⁸⁹ *Vangistuse kulud*, Justiitsministeerium. Kättesaadav: <http://www.vangla.ee/et/uudised-ja-arvud/vangistuse-kulud>, 09.02.2018.

⁹⁰ Karistuseseadustik (2001), *supra nota* 47.

vangistuses karistuse kandmisel. Hoopis olulisem on riigi kulutusi ja ühiskonna huve arvestades see, et vabaduses karistust kandev isik asuks esimesel võimalusel tööle.

Kuivõrd lõputöö koostamise hetkel ei olnud avaldatud vangistuse ja kriminaalhooldusalustele tehtavaid kulutusi käesolevaks aastaks, siis tehes võrdluse möödunud aasta näitel ja oletades, et käitumiskontrollile allutatud isik asus 2017.a tööle täistööajaga ja sai Eestis kehtestatud miinimum brutotöötasu ehk 470€ kuus⁹¹ ning võttes aluseks, et tulumaksuvaba miinimum oli 180€ kuus,⁹² ning töötaja töötuskindlustusmakse oli 1.6%,⁹³ siis teenis kriminaalhooldusalune netopalgana 405,98€, millest tasuti töötuskindlustuseks töötaja poolt riigile 7,52€ ja tööandja poolt 3,76€. Tulumaksuna tasuti Maksuametile 56,50€, sotsiaalmaksuna 155,10€, mis tähendab, et riigi kassasse laekus kogusummana 222,88€. Kui arvutada Maksuametile laekunud summast maha riigipoolsed keskmised kulutused ühe kriminaalhooldusaluse lõikes ühes kuus ehk 75,30€, siis saame puhastuluks 147,58€. Seega on alust väita, et olukorras, kus kriminaalhooldusalune on asunud täiskohaga tööle, olgugi, et miinimumpalga eest, siis riik mitte ei tee kriminaalhoolduse teostamisel kulutusi, vaid saab selle eest hoopis tulusid. Riigi kassasse laekunud tulud on hüveks tervele ühiskonnale.

Kohustus töötada on igati kasulik ka süüdimõistetule endale. Asudes uuele või naastes endisele töökohale arendab isik uut või säilitab juba omandatud kutsealast kvalifikatsiooni. Tekib töödistsipliin ja suureneb iseseisev toimetulekuvõime, mis kinnitab eeldust, et soov või vajadus seadust rikkuda väheneb. Isik tunneb ennast tänu isemajandamisvõimele võrdväärse ühiskonnaliikmena, mis omakorda motiveerib seaduskuulekat eluviisi jätkama. Töötavast süüdimõistetust on kasu ka kannatanul. Kui süüdimõistetule on kuritegu toime pannes tekitanud kahjusid, mis kuuluvad hüvitamisele, siis võimalused nende tasumiseks tekivad reeglina üksnes siis, kui kriminaalhooldusalune on asunud tööle.

Riigikohus on oma 2003.a otsuses nr 3-1-1-126-03 selgitanud kannatanule kahjude hüvitamise korda selliselt, et käitumiskontrolli puhul kahju heastamise kohustuse määramise võimaluse

⁹¹ Vabariigi Valitsuse Töötasu alammäära kehtestamise määrus. RT I, 22.12.2015, 51. Kättesaadav:

<https://www.riigiteataja.ee/akt/122122015051>

⁹² Tulumaksuseadus. RT I, 1999, 101, 903. Kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/131122016004>

⁹³ Töötuskindlustusseadus. RT I, 2001, 59, 359. Kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/121022017003>

sätestamise eesmärgiks on tagada kriminaalvastutuse ja mõistetud tähtajalise vangistuse täitmisele pööramise ähvardusel kannatanule võimalikult kiire kahju heastamine süüdimõistetud poolt ning süüdimõistetud huvi ja aktiivsuse tekitamine määratud kohustuste täitmiseks. Kohtuotsusega kahju heastamiseks väljamõistetud summa kuulub tasumisele olenemata sellest, kas süüdimõistetud vangistusest tingimisi vabastamisel talle selline kohustus pannakse või mitte, sest nende kohustuste täitmise kohustuslikkus tuleneb ka teistest seadustest. Seega selle kohustuse määramata jätmine ei vabasta süüdimõistetud kuriteoga tekitatud kahju heastamise kohustusest.⁹⁴ Lahendist selgub, et olenemata sellest, kas kohus määrab kahjude hüvitamise tähtaja või mitte, kuuluvad kahjud hüvitamisele ja tsiviilseadustiku üldosa seaduse kohaselt on jõustunud kohtuotsusega tunnustatud nõuete, samuti kohtulikust kokkuleppest või muust täitedokumendist tulenevate nõuete, aegumistähtaeg käesoleval hetkel 10 aastat.⁹⁵

Möödunud aasta 15. detsembril saatis Justiitsminister Urmas Reinsalu kooskõlastusringile eelnõu, millega pikeneks kohtulahendiga tunnustatud nõuete aegumise tähtaeg 10 aastalt 25 aastale, mis on tekkinud kriminaalmenetluse raames tsiviilhagi rahuldamisel või õigusvastaselt tekitatud kahju hüvitamisest. Sellega parandatakse oluliselt nii võlausaldaja kui ka kannatanu õiguslikku positsiooni ning väheneb tõenäosus, et süüdimõistetud vabaneb kohustuste täitmisest aegumise tõttu.⁹⁶

Kui enne kriminaalhooldussüsteemi loomist rakendati Eestis vangistuse alternatiivina eelkõige tingimisi vangistusest vabastamist katseaja määramisega, siis kriminaalhooldussüsteemi tulekuga seoses on ilma käitumiskontrollita tingimisi vangistuse osakaal märkimisväärselt vähenenud. Hinnanguliselt 40% tingimisi vangistusest vabastatud isikutest vabaneb praeguse karistuspraktika kohaselt katseajale, mille puhul on ainus kohustus uute kuritegude toimepanemisest hoidumine ning 60% vabaneb katseajale, mille puhul rakendatakse ka käitumiskontrolli.⁹⁷

⁹⁴ RKKKo 3-1-1-126-03, p 7.

⁹⁵ Tsiviilseadustiku üldosa seadus. RT I, 2002, 35, 216. Vt § 157 lg 1. Kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/120042017021>

⁹⁶ *Õigusvastaselt tekitatud kahju hüvitamine võib pikeneda 25 aastale*. Justiitsministeerium. Kättesaadav: <https://www.just.ee/et/uudised/oigusvastaselt-tekitatud-kahju-huvitamine-voib-pikeneda-25-aastale> , 09.02.2018.

⁹⁷ Ahven, A. Kruusement, A. Salla, J. Tingimisi vabastamise ja käitumiskontrolli kohaldamise analüüs, Justiitsministeerium, 3/2013, lk 1.

Arvestades kuriteo toimepanemise asjaolusid ning süüdlase isikut, võib kohus määrata, et süüdlane on käitumiskontrolli ajal kohustatud heastama kuriteoga tekitatud kahju kohtu poolt määratud ajaks.⁹⁸ Võttes arvesse lõputöö autori nelja aastast kogemust Harju Maakohtus, siis üldjuhul kohustab kohus süüdimõistetud heastama kuriteoga tekitatud kahju määratud katseajast lühema aja jooksul, mis tähendab kannatanule seda, et kahjude korvamise kohustuse tähtaeg saabub tõenäoliselt varem kui mistahes muu karistusliigi või selle asendamise korral.

Lisaks sellele, et kohus võib tingimuslikku karistust mõistes määrata kohustuseks omada töökohta, võib kurjategijale mõistetud reaalselt vangistust asendada üldkasuliku tööga (ÜKT). Igapäevases elus võib üldkasulikuks tööks pidada selliseid tegevusi, mida inimene teeb oma vabast ajast ja tasu saamata üldsuse huve silmas pidades. Seda võiks võrrelda vabatahtliku tööga, sest see hõlmab kõike seda, mida me teeme teiste inimeste, oma ümbruskonna, ühiskonna kui terviku heaks. Üldkasulik töö tähendab seda, et kohtulikult karistatud isik saab võimaluse oma karistust kanda vabaduses viibides ilma oma sotsiaalseid kontakte katkestamata. Tal säilib elu- ja töökoht ning kontakt perekonnaga, ta saab võimaluse elada nagu tavalised inimesed.⁹⁹

Mis on aga ÜKT mõte? Kui loodi kriminaalhooldus, siis tehti seda selleks, et liberaliseerida meie karistuspoliitikat ning vähendada vanglatesse sattuvate inimeste arvu. Samal põhimõttel rakendatakse ka üldkasulikke tööd. Paljud kriminaalhooldusalused on tegelikult iseseisvad, neil on hea töökoht, perekond. Neil ei ole otseseid sotsiaalseid probleeme, mis võiksid taas viia kuritegelikule teele ja nõuaksid aktiivset sekkumist. Üldkasulikke tööd tehes kannab süüdimõistetud oma karistust avalikkuse pilgu all. Kindlasti avaldab selline karistus, kus näiteks mõne kergema majanduskuriteo eest tingimisi karistatud inimene töötab igal nädalal rahvarohkes kesklinna pargis muru niites, rohkem mõju kui näiteks sellele isikule määratud rahatrahv. Kirjeldatud karistus täidab kasvatuslikku eesmärki, sest kõigil on võimalus jälgida, mida see inimene teeb ja kuidas ta seda teeb. Lisaks sellele ei kulutata riik üldkasulikke tööd tegeva isiku peale raha, sest ta peab ennast karistuse kandmise ajal ise ülal.¹⁰⁰

Seda, kas üldkasulik töö täidab karistuse eesmärki hoiduda edaspidisest kuritegelikust käitumisest, sõltub eelkõige sellest, kas antud karistust kohaldatakse isikutele, kellele üldkasulik töö

⁹⁸ Karistusseadustik(2001), *supra nota* 47.

⁹⁹ Kuuse, R. Üldkasulik töö kurjategijate resotsialiseerimisel, ajakiri Sotsiaaltöö, 2001/6, lk 5-6.

¹⁰⁰ *Ibid.*

karistusena üldse sobib. Isiku sobivuse üldkasulikuks tööks selgitab oma kohtueelses ettekandes välja kriminaalhooldusametnik, kuid kindlasti tuleb silmas pidada seda, et üldkasulik töö ei sobi nendele süüdimõistetutele, kellel on agressiivne iseloom, probleemid alkoholi või narkootikumidega, kes on toime pannud seksuaalsüüteguseid või kellel puudub kindel elukoht.¹⁰¹

Võib öelda, et kriminaalhooldus Eestis sai erilise hoo sisse 2007.a seoses vangistusest tingimisi ennetähtaegsesse vabastamise sisse viidud muudatustega. Justiitsministeeriumi arengukava kuni aastani 2011 käsitles strateegilisi muutusi kriminaalpoliitikas, mille üks eesmärkidest käsitles kinnipeetavate isikute määra vähendamist ning indikaatorina sooviti näha, et kinnipeetavate isikute arv 2011 aastaks oleks 3800. Nimetatud sihi saavutamiseks nähti ette kaks meetet: vangistuse pikkuse lühendamine ja vanglakaristuse osakaalu vähendamine. Eesmärk jõuda 3800 vangini täideti kiiresti.¹⁰² Lõputöö autori arvates aga ei ole vanglas viibivate isikute kõrge arv mingilgi määral seoses ühiskonna suurema turvalisuse näitajaga. Kuigi vangide suhtarvu universaalse näitajana võib mitmel põhjusel kritiseerida, näiteks seetõttu, et vangide madalad suhtarvud võivad tuleneda näiteks sellest, et riigis on küll arvuliselt vähe vange, kuid nende karistusajad on pikad, seevastu kui suure vangide arvuga riigis võivad keskmised karistusajad olla lühikesed. Vangide suhtarvu mõjutavad ka demograafilised faktorid ehk kui kogu riigi elanikkond väheneb ja vangide populatsioon jääb samaks, suureneb vangistuse näitaja statistilistel põhjustel, siis tundub olevat siiski mõistlik eeldada, et riik, kus on rohkem vange 100 000 elaniku kohta, rakendab kuritegevust kontrollides rangemaid meetmeid kui riik, kus on väiksem arv vangistuses viibivaid isikuid 100 000 elaniku kohta.¹⁰³

Kui lõputöö esimeses peatükis selgus, et üheksakümnendate lõpus ja kahetuhandedate alguses oli Eesti vangide suhtarv suurim võrreldes teiste Baltikumiriikidega, siis tänaseks päevaks on olukord vastupidine. Rahvusvaheliste vangla uuringute andmetel on Leedus 2018.a seisuga vangistuses viibivate isikute arv 6616 ja Lätis 4243. Eestis on 2018.a seisuga vangistuses viibivate isikute arv 2707.¹⁰⁴ Eestis teeb see omakorda 100 000 elaniku kohta 205 vangi, millega oleme Euroopas

¹⁰¹ Ernits, M. Pikamäe, P. Samson, E. Karistusseadustiku üldosa eelnõu. Eelnõu lähtealused ja põhjendus, Õigusteabe AS Juura, Tallinn, 1999, lk 144-145.

¹⁰² Põbo, M. Vangide arvu vähendamise tagamaad, *Juridica*, 2011/10, lk 768-778.

¹⁰³ Vangide arv Eestis 1991-2005 ja selle vähendamise karistusõiguslikud ja kriminoloogilised alused (2007), *supra nota* 15, lk 4-5 viidatud Christie, N. Crime Control as Industry. Toward GULAGS. Western Style?, New York Routledge, London, 1993, p 23.

¹⁰⁴ The World Prison Brief. (2018) Prison Population Total. Europe. [Online] http://www.prisonstudies.org/highest-to-lowest/prison-population-total?field_region_taxonomy_tid=14 (09.02.2018).

kümnendal kohal. Antud nimistus edestavad meid naabritest kuuendal kohal olev Leedu, kus on vangide arv 100 000 elaniku kohta 235 ja kaheksandat kohta hoidev Läti, kus viibib 100 000 elaniku kohta vangistuses 218 isikut.¹⁰⁵

Kuivõrd kriminaalhooldusseadus jõustus Eestis kuus aastat varem Lätist ja Leedus puudub endiselt konkreetne seadustik, mis kriminaalhooldussüsteemi sätestaks, võib lõputöö autori arvates Eesti vangistuses viibivate isikute suhtarvu näitaja langust põhjendada põhjaliku kriminaalhooldussüsteemi toimimise ja teostamisega. Kuid mitte kõik ei näe selles positiivset muutust. Vandeadvokaat Margo Põbo jõuab oma 2011.a artiklis „Vangide arvu vähendamise tagamaad“ selleni, et kuivõrd 2007.a tõi endaga kaasa enne tähtaega vabastatud kinnipeetavate arvu hüppelise kasvu, kus ennetähtaegselt vangistusest vabastatute arv suurenes 2007 aastal sellele eelnenud aastaga võrrelduna 42,8%, siis selline hüppeline osakaalu kasv tõi endaga kaasa ka negatiivseid tagajärgi. Ta jõuab seisukohale, et raske oleks eeldada, et enne tähtaega vabanenud kinnipeetavate arvu pea kahekordse kasvu korral olukord ühiskonnas – just negatiivses suunas – ei muutu. Põbo selgitab oma arvamust sellega, et muutused ilmnesisid kohe 2007.a jooksul kui retsidiivsus kasvas just enne tähtaega vangistusest vabastatute hulgas hüppeliselt. Tingimisi enne tähtaega vabanenute retsidiivsuse määr püsis aastatel 2004-2006 vahemikus 22–23%, kuid kasvas 2007 aastal vabanenute puhul 34%-ni. Retsidiivsus kasvas seega ühe aastaga 1,5 korda. Samas ei muutunud retsidiivsus karistuse täielikult ära kandnute hulgas, kus see püsis stabiilselt 48–49% juures.¹⁰⁶ Lõputöö autor nõustub Margo Põboga sellel määral, et retsidiivsuse määr tõusis hüppeliselt ja seda ei saa pidada millegiks muuks kui ebasoositud tulemuseks. Kuid iga muudatus toob endaga kaasa nii häid kui halbu külgi, eriti kui muutused on suured. Olulisimaks muudatuseks peab lõputöö autor ennetähtaegse vabastamise menetluse algatamise ja menetluse läbiviimisega seotud uuendusi.

Kui varasema korra kohaselt tuli kinnipeetaval endal kaks kuud enne vabastamise õiguse tekkimist esitada avaldus tingimisi enne tähtaega vabastamiseks, siis 2007.a kehtima hakanud korra kohaselt algas tingimisi enne tähtaega vabastamise menetlus automaatselt sõltumata kinnipeetava või vangla tahtest ehk menetlus algas toiminguga, kus vangla arvestusosakond teavitas kaks kuud enne vabastamise õiguse tekkimist vangla kontaktisikut vajadusest valmistada kohtule ette

¹⁰⁵ The World Prison Brief. (2018) Prison Population Rate per 100 000 of the national population. Europe. [Online] http://www.prisonstudies.org/highest-to-lowest/prison_population_rate?field_region_taxonomy_tid=14 (09.02.2018)

¹⁰⁶ Põbo (2011), *supra nota* 102, 768-778.

materjalid.¹⁰⁷ Lõputöö autor peab tehtud muudatuse juures positiivseks seda, et olenemata kinnipeetava hierarhisest suhetest teiste kinnipeetavatega või keerulistest suhetest vanglaametnikega, saabub ennetähtaegse vabanemise võimalus kõigile kinnipeetavatele. Kuigi see süsteem võib esialgu rõhuda pigem kvantiteedile, tekib kvaliteetse kriminaalhoolduse olemasolu korral seeläbi võimalus nn ravida suuremat hulka kurjategijaid.

Arvestades kuriteo toimepanemise asjaolusid ning süüdlase isikut, võib kohus määrata, et süüdlane on käitumiskontrolli ajal kohustatud: mitte tarvitama alkoholi, mitte omama või tarvitama narkootilisi või psühhotroopseid aineid, alluma ettenähtud ravile, mitte viibima kohtu määratud paikades ega suhtlema kohtu määratud isikutega, osalema sotsiaalprogrammides, alluma elektroonilisele valvele ja alluma alkoholi tarvitamise keelu täitmist kontrolliva elektroonilise seadme valvele.¹⁰⁸ Nimetatud lisakohustuste määramise võimalus ja nendele allutamine on üks osa süüdimõistetute parendamise teel. Kriminaalhooldusala puhul keskendutakse korduvkuritegevuse vähendamisele, mis tähendab, et lisaks järelevalvele tegeletakse ka õigusrikkujate toetamisega. Eesmärgiks on vähendada riskitegureid, mis viivad inimese kuritegelikule teele. Keskendutakse põhiliselt kuritegevust põhjustavale käitumisele ja hoiakutele. Kriminaalne käitumine on seotud inimese sotsiaalsete ja isiklike probleemidega. Kuritegeliku käitumise mõjutamiseks kasutatakse sotsiaalprogramme ja nõustamist. Uuringute kohaselt aitab riskiteguritega tõhusalt tegeleda individuaalne nõustamine, see on aga kõige aja- ja ressursimahukam. Alternatiivse lahendusena on eri tüüpi probleemide puhuks välja töötatud mitmeid sotsiaalprogramme, mida viivad läbi vastava väljaõppega sotsiaaltöötajad, psühholoogid ja kriminaalhooldajad. Sotsiaalprogrammid lähtuvad riskiteguritest: nendega lahendatakse sõltuvusprobleeme, arendatakse sotsiaalseid oskusi, mõjutatakse väärtushinnanguid ja hoiakuid, püütakse vähendada vägivalda. Kuritegelik käitumine on õpitud, kuid õppida saab ka käitumisviise, mis aitavad ühiskonnas õiguskõulekalt toime tulla.¹⁰⁹

Kuna tingimisi karistus ning ennetähtaegne vabastamine pole karistusest pääsemine ja käitumiskontrolli rikkunud kriminaalhooldusalused saadab kohus vajadusel kriminaalhooldaja erakorralise ettekande alusel oma ärakandmata karistust taas vangistusse lõpuni kandma, siis leiab lõputöö autor, et andes suuremale hulgale kurjategijatele võimaluse enda parandamiseks ja

¹⁰⁷ *Ibid.*

¹⁰⁸ Karistusseadustik (2001), *supra nota* 47.

¹⁰⁹ Savits, K. Luts, Ü. Vaks, A. Töö vangi ja kriminaalhooldusalusega, ajakiri Sotsiaaltöö, 3/2016, lk 8-9.

ravimiseks vabas ühiskonnas viibides, suurendab see tõenäosust, et inimene suudab ka peale karistuse kandmise lõppu püsida seadusekuulekal teel, mis on lõppkokkuvõttes kasulik nii neile endile, kuid mitte vähem kasu toov riigile ja tervele ühiskonnale. Seda olukorda võib väga lihtsalt võrrelda hariduse omandamisega. Saame ju kõik aru, et mitterahuldavale hindele sooritatud matemaatika kontrolltööd ei aita tulevikus paremale tulemusele teha õpilase karistamine. Selleks on ettenähtud järeleaitamise tunnid. Mida rohkematele õpilastele võimaldatakse piisavas koguses järeleaitamist, seda tõenäolisem on, et suurem hulk õpilasi omandab õpetatu paremal tasemel. Kas siis nn järeleaitamist tuleks võimaldada vangistuses või vabaduses olles, tuleb kohtul otsustada kuriteo raskust ja süüdimõistetud isikuomadusi arvesse võttes, kuid otsustades vangistuse alternatiivi kasuks ei ole kuigivõrd mõistlikud ega põhjendatud endiselt meie tänapäeva ühiskonnas kanda kinnitanud negatiivsed hoiakud tingimisi vangistuse ning kriminaalhoolduse suhtes.

Lõputöö autor nõustub utilitarist, J.Bentham-iga, kes on leidnud, et iga karistus on iseenesest pahe ja kannatus, mida tuleb rakendada siis, kui see osutub vältimatuks, ja üksnes sel määral, mil see võimaldab ära hoida veel suuremat pahe ja kannatust.¹¹⁰ Ehk et kui süüdimõistetud osas on vangistuse rakendamine karistusena osutunud vältimatuks, tuleks seda kohaldada määral ja viisil, mis hoiaks ära antud isiku kuritegeliku käitumise tulevikus.

Tulles tagasi lõputöö peamise küsimuse juurde: „kas kriminaalhooldus on hüve üksnes süüdimõistetutele?“, võib selle autor, olles uurinud peamisi kriminaalhooldusest tulenevaid hüvesid nii süüdistatava, riigi kui ühiskonna mõistes, tõdeda, et kvaliteetse kriminaalhooldussüsteemi olemasolu ja toimise korral, võib liberaalsema karistuspoliitika tulemusena just nimelt riik ja ühiskond. Kuid lõputöö autor on sügavas veendumuses sellest, et turvalisema ühiskonna saavutamist ei tohiks jätta üksnes riigi ja seda teenivate ametnike kanda. Meil kõigil on õigustatud ootus, et süüteo toime pannud inimene on pärast karistuse saamist/kandmist võimeline oma käitumist muutma ja edaspidi seaduskuulekalt elama. Kui me eeldame seda õigusrikkujalt, kes on tavapäraselt kehvema haridusega erinevate sõltuvusprobleemidega juhutöödest elatuv pere toeta inimene, siis meil kui seaduse silmis pädevamatel ühiskonnaliimetel peaks olema tunduvalt kergem oma suhtumisi ja hoiakuid muuta ning kaasaegsete ideedega kaasa minna. Muidugi on lihtsam mõelda õigusrikkujast kui halvast,

¹¹⁰ Kruusamäe, M. Karistuse kohaldamise alused riigikohtu praktika järgi, magistratöö, Tartu Ülikooli Õigusteaduskond 2010, lk 8 viidatud Gräzin, I. Suuri mõtlejaid. Jeremy Bentham, Olion, Tallinn, 1990, lk 80.

hullust või tahtejõuetust inimesest ja ta vanglasse sulgeda selmet suhtuda temasse kui ühiskonnaliikmesse, kes on eksinud kehtivate seaduste vastu. Selleks et vähendada kuritegevust, vältida kuritegevuse läbi tekitatud majanduslikku, moraalselt ja psühholoogilist kahju, tuleb pingutada kogu ühiskonnal. Eelkõige on meil vajalik endile teadvustada, et iga suhe on vähemalt kahepoolne, kuid suhte kvaliteedi eest vastutab alati teadlikum, pädevam või võimupositsioonil olev isik – vanglateenistuse kontekstis kõneldes on vastutavaks osapooleks vanglateenistuja, pere kontekstis lapsevanem, kooli kontekstis pedagoog ja ühiskonna mõistes seaduskuulekas kodanik. Lõputöö autor toetab E.Laane seisukohta, et meil kui juhtivatel ja vastutavatel ühiskonna osapooltel tuleks turvalisema tuleviku nimel omaks võtta taastava õiguse hoiakud – ühiskond saab tervelt ja edukalt toimida vaid tingimustel, kui igatüüpe õigused on tagatud ning hoitakse vastastikku väarikaid ja austavaid suhteid.¹¹¹ Ka seaduse vastu eksinute osas.

¹¹¹ Laane, E.(2016) *Meie ühine vastutus – turvaline tulevik*. Kättesaadav: <https://kriminaalhooldus.ee/kriminaalhooldus/artiklid/meie-uhine-vasutus-turvaline-tulevik/> , 17.02.2018 viidatud Laane, E. Meie ühine vastutus – turvaline tulevik, Justiitiministeeriumi 2016.a esseekonkursi “Kiviaeg ja lend kuule kriminaalpoliitikas” – auhinnatud töö, 2016.

KOKKUVÕTE

Lõputöö esimeseks eesmärgiks oli koostada ülevaade kriminaalhooldussüsteemi tekkeloost, selle olemusest ning igapäevasest toimimisest. Vajadus selleks oli tingitud sellest, et kuigi kriminaalhooldussüsteem on Eestis igapäevaselt teostamisel juba viimased kakskümmend aastat, puudub endiselt ühene materjal, mis ühendaks endas kriminaalhoolduse tekkelugu, olemust, teostamist ning selle õiguslikke aluseid. Lõputöö esimene peatükk, mis jaguneb neljaks alapeatükiks, eeltoodule keskendubki. Lõputöö teiseks eesmärgiks oli uurida, milliseid hüvesid kriminaalhooldussüsteemi olemasolu pakub ja kas need on suunatud üksnes süüdimõistetutele või avaldub selle süsteemi olemasolu kasu ka riigi tasandil ning ühiskonnale laiemalt. Antud eesmärk sai täidetud lõputöö teises peatükis.

Lõputöö esimese peatüki esimene alapeatükk kirjeldab kriminaalhoolduse tekkelugu, mille alguseks võib maailma mastaabis lugeda aastat 1841. Kriminaalhoolduse algeid Eestis võime näha juba vahetult peale Eesti Vabadussõja lõppu. Taasiseseisvunud Eesti Vabariigis alustati kriminaalhooldussüsteemi loomist 1996 aastal ja 1.mail 1998.a jõustus esimene kriminaalhooldusseadus. Eestit on rahvusvahelisel tasandil tunnustatud kriminaalhooldussüsteemi arendamise edukuse eest.

Esimese peatüki teises alapeatükis keskendub autor kriminaalhoolduse üldisele iseloomustamisele. Kirjeldamisele tuleb karistusõigus laiemalt, samuti kriminaalhoolduse eesmärgid ning ülesanded. Autor jõuab alapeatüksi järeldusele, et tingimisi karistuse näol täidetakse ühelt poolt ühiskonna kindlusetundeks isiku süüditunnistamine ehk nn hukkamõistu aspekt, kuid teisalt ei ületa antud karistus süü piire ja uute kuritegude ärahoidmise korral täidab karistus oma eesmärgi.

Esimese peatüki kolmas alapeatükk koosneb kriminaalhoolduse õiguslikest alustest. Eelkõige õigusloomest huvituvatele koostatud peatükk annab ülevaate kriminaalhooldust käsitlevatest seadustest, standarditest, koodeksitest ja määrustest.

Lõputöö esimese peatüki viimases alapeatükis kirjeldatakse kriminaalhoolduse igapäevast toimimist. Autor selgitab kriminaalhoolduse teostust selle algusest lõpuni ning peatüki sisuosa keskendub kriminaalhooldaja poolsete toimingute läbiviimisele.

Lõputöö teine peatükk jaguneb kolmeks alapeatükiks, millest esimeses keskendub autor kriminaalhoolduslikele seisukohtadele ühiskonnas, nende väljatoomisele ja analüüsimisele. Autor kasutas ühiskondlike seisukohtade väljaselgitamiseks pikaajalist vaatlust inimeste käitumise ja väljaütlemiste osas. Vaatlus teostati varjatult nende nelja aasta vältel, mil lõputöö autor töötas Harju Maakohtus konsultant-kohtuistungisekretärina ning puutus tihedalt kokku kriminaalhooldusega. Teostatud andmete kogumise tulemusena jõuab autor eranditult järeldusele, et ühiskonnas on valdav hoiak kriminaalhooldusele negatiivne, mistõttu tingimisi karistust võrreldakse karistuse puudumisega.

Lõputöö teise peatüki teine alapeatükk on eelnevas peatükis selgunud ühiskondlikele arvamustele ajendatult loodud eesmärgiga kirjeldada reaalse vangistuse negatiivseid külgi. Autor toob välja nii Eesti kui välismaiste õigusteadlaste seisukohti, kes on üldiselt ühetaolisel arvamusel, et vabadusekaotuslikud karistused ei vähenda kuritegevust pikas perspektiivis ega täida karistamise eesmärki muuta ühiskonda turvalisemaks.

Lõputöö viimane alapeatükk keskendub kriminaalhoolduse peamistele positiivsetele külgedele. Kirjeldamisele tulevad alternatiivkaristuse erinevad võimalused ja nendest johtuvad hüved nii süüdimõistetutele, kannatanutele kui ka riigile ja ühiskonnale tervikult. Suunatud sisuanalüüsi tulemusena jõuab lõputöö autor järeldusele, et olemasolevad teooriad, faktilised andmed ja autori isiklikud seisukohad ei toeta ühiskondlikul tasemel seatud oletuslikku veendumust, et kriminaalhooldus pakub hüvesid üksnes kuriteo toime pannud isikutele. Kui peamisteks hüvedeks süüdimõistetutele peab autor vanglast pääsemist, suhete säilitamist lähedastega ja võimalust elatist teenida, siis kasu, mida saab kriminaalhooldusest nii riik kui ühiskond on oluliselt tähelepanuväärsem. Kuivõrd tingimisi karistus ja ennetähtaegne vabanemine pole karistusest vabanemine ja käitumiskontrolli rikkunud süüdimõistetud saadetakse vajadusel oma ärakandmata karistust vangistussse lõpuni kandma, siis leiab lõputöö autor, et andes suuremale hulga kurjategijatele võimaluse enda parandamiseks ja ravimiseks vabas ühiskonnas viibides, suurendab see tõenäosust, et inimene suudab ka peale karistuse kandmise lõppu püsida seadusekuulekal teel.

Lõputöö varjatud eesmärgina soovib autor panna inimesi sügavamalt analüüsima oma negatiivse te hoiakute üle kriminaalhoolduse osas ja loodab sellega anda igäihele põhjust juurdunud seisukohtade kasvõi osaliseks ümbermuutmiseks.

SUMMARY

Probation. Is it beneficial only to convicted offenders?

Karine Vartla

This graduation thesis is written on "Probation. Is it beneficial only to convicted offenders?" The choice of the theme was driven by the author's personal experience with the probation system while working at the Liivalaia Courthouse at Harju County Court as a consultant-assistant secretary.

The first aim of the current thesis was to provide a concise overview of the origin of the probation system, its nature and its everyday functioning. As there is still not any material to combine the origin of the probation, its nature, practice, and legal basis after 20-year-probation system in Estonia, the thesis attempts to fill the gap. The second goal of this thesis was to evaluate what benefits the probation system offers and whether they are aimed only at convicted offenders or whether the benefits of the existence of this system exist at the national level and in society at large.

The first part of the thesis focuses on the above-mentioned problem. The first chapter portrays the origins of probation, which dates back to the year 1841 when an American shoemaker named John Augustus began to take responsibility against the behavior of persons who perpetrated committed milder offenses. His job was so successful that it led to the adoption of the new Probation Law 37 years later, soon followed by other states, and in 1907 the Probation Law was also adopted in England as the first European country to accomplish that. The inception of the probation supervision in Estonia dates back to the end of the Estonian War of Independence as early as 1920. According to a law adopted by the Legislative Delegation the court began punishing the convicts with conditional sentences. The establishment of a probation system in the re-independent Republic of Estonia started in 1996 and was completed on 1 May 1998 when the first Probation

Maintenance Act was released. Estonia has been recognized internationally for the success of the development of its probation system.

In the second chapter, the author focuses on the general characterization of the probation. In order to provide the reader with the nature of the probation, the author initially describes the penal law in a broader sense. The primary objective of probation is to shape a more secure society, and its starting point is the attitude that punishing is meaningful as long as punishment also involves solving social problems. The author arrives at a conclusion that conditional sentences on the one hand fulfill the social expectation that the perpetrator gets convicted (public condemnation aspect is achieved) but on the other hand the punishment does not exceed the limits of guilt and if this prevents new crimes, the penalty serves its purpose.

The third chapter consists of the palatal grounds of probation. The chapter provides an overview of the different laws, standards, codes and regulations.

The final chapter of the first part of the thesis describes the day-to-day operation of probation. The author clarifies the practice of probation from the beginning to the end, and the main part of the chapter focuses on the daily operations of the probation officer.

The second part of the final thesis is divided into three chapters, in the first of which the author focuses on the society's opinions of probation by trying to ascertain and analyze it. Once again, the author starts the subject matter with criminal law, but in this part the punishment is considered through social perception. In order to find out about social attitudes, the author used a long-term covert observation of people's behavior and expressions in their natural environment. The observation was carried out covertly during the four years while the author of this thesis worked as a consultant-assistant secretary in the Harju County Court and was closely involved in probationary supervision. As a result of the data collected, the author comes to the conclusion that in society the prevailing attitude of conditional sentences and probation is rather unfavorable. Society is demanding strict prison punishments to be brought to life and to be sentenced for as long as possible. Conditional punishment is compared to a lack of punishment, in other words, the society felt it in such a way that the perpetrator was convicted, but the sentence was not followed because the person remained in freedom.

The second chapter of the second part of this thesis is driven by the negative public opinions revealed in the first part of the thesis and is composed to describe the negative aspects of real imprisonment. The author points out the views of both Estonian and foreign legal scholars who consider that custodial sentences do not reduce crime in the long run and do not fulfill the purpose of punishment which is to make society safer.

The final chapter of this thesis describes the main advantages of probation in detail. Describing the various possibilities to the alternative punishment and the resulting benefits for convicted offenders, the victim and the state and society as a whole. As a result of the targeted content analysis, the author concludes that the existing theories, factual data and the personal views of the author do not support the hypothetical public opinion that the probation offers benefits only to those who committed the crime. The author is of the opinion that the main benefits that the probation system offers to the convicted offender is staying out of prison, maintaining relationships with their loved ones and having the opportunity to make a living, the benefits that the state and society gets out of the probations system is significantly more remarkable. Conditional sentences and premature release do not mean sidestepping from punishment since the convicted offenders who violate the provided conduct (behavioral) rules are according to the extraordinary report of the probation officer, sent to serve their sentences in jail. The author, therefore, finds that by giving more criminals the opportunity to heal and improve in a free society increases the probability that after impunity the person will be able to live forward in the lawful way.

As a hidden goal of this thesis, the author wants to make people analyze more deeply their negative attitudes towards probation, in hope to give everyone the reason to reverse their inveterate attitudes at least a little bit.

KASUTATUD ALLIKATE LOETELU

1. Ernits, M. Pikamäe, P. Samson, E. (1999). *Karistusseadustiku üldosa eelnõu. Eelnõu lähtealused ja põhjendus*. Tallinn: Juura Õigusteabe AS.
2. Ginter, J. Kruusamäe, M. Sootak, J. (2004). *Eesti karistuspoliitika: vabadusekaotuslikud karistused. Üleminek totalitaarriiklikust karistusõigusest õigusriiklikku karistusõigusesse*. Tallinn: Juura Õigusteabe AS.
3. Sootak, J. (1997). *Kriminaalpoliitika*. Tartu: Juura Õigusteabe AS.
4. Sootak, J. (2003). *Karistusõiguse alused*. Tallinn: Juura Õigusteabe AS.
5. Sootak, J. (2007). *Sanktsiooniõigus: karistusõiguslikud sanktsioonid ja nende kohaldamine*. Tallinn: Juura Õigusteabe AS.
6. Sootak, J. (2010). *Karistusõigus: üldosa*. Tallinn: Juura Õigusteabe AS.
7. Saar, J., Markina, A., Ahven, A., Annist, A., Ginter, J. (2002). *Kuritegevus Eestis 1991-2001 = Crime in Estonia 1991-2001*. Tallinn: Juura Õigusteabe AS.
8. Ginter, J. (2000). Criminal Policy Choices and the Reform of the Estonian Criminal Law. – *Juridica International*, No.1. Tartu: SA Iuridicum, 82.
9. Kergandberg, E. (1997). Expedience of Arrangement in German and Estonian Criminal Care. – *Juridica International*, No.1. Tartu: SA Iuridicum, 76.
10. Kruusement, A. (2003). Üldkasulik töö. Karistusseadustik ja rakenduspraktika. – *Juridica*, Number 2003 /6. Tartu: SA Iuridicum, 436 -442.
11. Kury, H. (2017). Harsh Punishment or Alternatives: Which is the Better Crime-prevention?. – *Juridica International*, No.1. Tartu: SA Iuridicum, 91.
12. Miil, M. (1998). Kriminaalhooldussüsteemi rakendamine Eestis. – *Juridica*, Number 1998 /2. Tartu: SA Iuridicum, 63-67.
13. Salla, J. (2014). Karistuse asendamist ja karistusest vabastamist puudutavad muudatused. – *Juridica*, Number 2014 /8. Tartu: SA Iuridicum, 592-602.
14. Sootak, J. (2000). Theories of Punishment as the Basis for Legitimation of Criminal Law. – *Juridica International*, No.1. Tartu: SA Iuridicum, 68-69.

15. Sootak, J. Lind, S. Otsa, R. (2005). Penalty and Other Punitive Sanctions in the Estonian and European Legal Order. – *Juridica International*, No.1. Tartu: SA Iuridicum, 181.
16. Pihel, R. Hion, M. Lepik von Wiren, A. (2003). Õigus elule. Surmanuhtlus ja selle kaotamine. – *Juridica*, nr Inimõigused ja nende kaitse Euroopas. Tartu: SA Iuridicum, 11.
17. Põbo, M. (2011). Vangide arvu vähendamise tagamaad. – *Juridica*, Number 2011/10. Tartu: SA Iuridicum, 768-778.

Kasutatud normatiivmaterjalide loetelu

18. Karistusseadustik. RT I, 2001, 61, 364. Kättesaadav:
<https://www.riigiteataja.ee/akt/130122017029>
19. Kriminaalhooldusseadus. RT I, 1998, 4, 62. Kättesaadav:
<https://www.riigiteataja.ee/akt/105122017007>
20. Kriminaalkodeks. RT, 1992, 20, 288. Vt § 47. Kättesaadav:
<https://www.riigiteataja.ee/akt/184289>
21. Tulumaksuseadus. RT I, 1999, 101, 903. Kättesaadav:
<https://www.riigiteataja.ee/akt/131122016004>
22. Tsiviilseadustiku üldosa seadus. RT I, 2002, 35, 216. Vt § 157 lg 1. Kättesaadav:
<https://www.riigiteataja.ee/akt/120042017021>
23. Töötuskindlustusseadus. RT I, 2001, 59, 359. Kättesaadav:
<https://www.riigiteataja.ee/akt/121022017003>
24. Vabariigi Valitsuse Töötasu alammäära kehtestamise määrus. RT I, 22.12.2015, 51.
Kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/122122015051>

Kasutatud kohtulahendite loetelu

25. RKKKo 3-1-1-126-03, p 7.

Kasutatud muude allikate loetelu

26. Ahven, A. Kruusement, A. Salla, J. (2013). *Tingimisi vabastamise ja käitumiskontrolli kohaldamise analüüs, Kriminaalpoliitika analüüs nr 3*. Tallinn: Justiitsministeerium. Kättesaadav: <http://www.digar.ee/id/nlib-digar:259648> , 12.02.2018.
27. Deveikyte, E. (2015). Probation in Europe. – *Confederation of European Probation*, Chapter 18, Lithuania. (Eds.) A.M., van Kalmthout, I., Durnescu. The Netherlands: Wolf Legal Publishers, 3,6.
28. (1983). Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi Ülemnõukogu ja Valitsuse Teataja. Nr.19. Tallinn: Eesti NSV Ministrite Nõukogu. Asjadevalitsus, 322.
29. (2006). *Eesti vanglasüsteemi ja kriminaalhoolduse aastaraamat*. Tallinn: Justiitsministeerium.
30. Velli Ehasalu, Justiitsministeeriumi nõuniku 2.märtsi 2018.a kiri nr 11-3/1709-2.
31. Ginter, J. Kuuse, R. (2012). Probation in Europe. – *Confederation of European Probation*, Chapter 10, Estonia. (Eds.) A.M., van Kalmthout, I., Durnescu. The Netherlands: Wolf Legal Publishers, 4.
32. Haavasalu, V. (2015) *Panustame vangidele 5 mln eurot enam*. Kättesaadav: <https://www.aripae.ee/uudised/2015/04/01/kolme-aastaga-5-mln-eurot-rohkem-pattide-huvanguks>, 15.02.2018.
33. Kama, P. (2008). *Vanglate ja kriminaalhoolduse aastaraamat*. Tallinn: Justiitsministeerium. Kättesaadav: http://www.vangla.ee/sites/www.vangla.ee/files/elfinder/dokumendid/vanglate_aastaraamat_2007.pdf , 12.02.2018.
34. Klišāne, L. Jurevičius, I. Judins, A. (2013). Probation in Europe. – *Confederation of European Probation*, Chapter 17, Latvia. (Eds.) A.M., van Kalmthout, I., Durnescu. The Netherlands: Wolf Legal Publishers, 5-6.
35. *Kriminaalhooldus*, Justiitsministeerium. Kättesaadav: <http://www.vangla.ee/et/karistuse-kandmine/kriminaalhooldus> , 10.02.2018.
36. Kask, K. (2001). Kriminaalhoolduse kvaliteedi mõõtmine: väljundina tulemuspalk. – *ajakiri Sotsiaaltöö*, Nr 2001/1. Tallinn: Tervise Arengu Instituut, 29.

37. (2017) *Kriminaalhoolduse standardid*, Jõhvi: Justiitsministeerium. Kättesaadav: http://www.vangla.ee/sites/www.vangla.ee/files/elfinder/dokumentid/krh_standardid_14.12.2017.pdf , 10.02.2018.
38. *Kriminaalhoolduse õiguskorraldus*, Justiitsministeerium. Kättesaadav: <http://www.vangla.ee/et/kriminaalhooldus/kriminaalhoolduse-õiguskorraldus> , 10.02.2018.
39. Kruusamäe, P. (2010). Karistuse kohaldamise alused riigikohtu praktika järgi. (Magistritöö). Tartu Ülikooli Õigusteaduskond. Tartu. Kättesaadav: http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/15174/Kruusamae_Mervi.pdf?sequence=1&isAllowed=y , 11.03.2018.
40. Kuuse, R. (2001). Üldkasulik töö kurjategijate resotsialiseerimisel. – *ajakiri Sotsiaaltöö*, Nr 2001/6. Tallinn: Tervise Arengu Instituut, 5-6.
41. Kuuse, R. (2004). *Eesti kriminaalhoolduse kujunemislugu – Eesti kriminaalhoolduse esimesed aastad 1998-2004*. Tallinn: Justiitsministeerium.
42. Laane, E. (2013). *Kriminaalhooldus – võimalus vabaduseks*. Kättesaadav: <https://kriminaalhooldus.ee/kriminaalhooldus/artiklid/kriminaalhooldus-voimalus-vabaduseks/> , 15.02.2018.
43. Laane, E.(2016) *Meie ühine vastutus – turvaline tulevik*. Kättesaadav: <https://kriminaalhooldus.ee/kriminaalhooldus/artiklid/meie-uhine-vastutus-turvaline-tulevik/> , 17.02.2018
44. Laine, M. (1997). *Sissejuhatus kriminoloogiasse ja hälbiva käitumise sotsioloogiasse*. Tallinn: Eesti Rügikaitse Akadeemia.
45. Panzarella, R. (2002). Theory and practice of probation on bail in the report of John Augustus. – *Federal Probation Journal*, Vol. 66, No. 3, 38-42. [Online] <https://search-proquest-com.portaal.nlib.ee:2443/docview/213980375/fulltextPDF/6FC254E5CAF6415EPQ/1?accountid=10768> (28.01.2018)
46. Pikamäe, P. Sootak, J. (2001). *Kriminaaltäitevõigus*. Tallinn: Ilo.
47. Saar, J. (2001). Kriminaalhooldus- üks vanimaid sotsiaaltöö tegevusalasid. – *ajakiri Sotsiaaltöö*, Nr 2001/1. Tallinn: Tervise Arengu Instituut, 27.
48. Savits, K. Luts, Ü. Vaks, A. (2016). Töö vangi ja kriminaalhooldusalusega, – *ajakiri Sotsiaaltöö*, Nr 3/2016. Tallinn: Tervise Arengu Instituut, 8-9.
49. Smith, D. (1999). Less crime without more punishment. Vol. 3. No. 3. Edinburgh: Edinburgh Law Review. [Online] <https://www.eupublishing.com/doi/abs/10.3366/elr.1999.3.3.294> (11.03.2018)

50. *Sotsiaalprogrammid*, Justiitsministeerium. Kättesaadav: <http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/teemalehed/sotsiaalprogrammid> , 28.03.2018.
51. The World Prison Brief. (2018) Prison Population Total. Europe. [Online] http://www.prisonstudies.org/highest-to-lowest/prison-population-total?field_region_taxonomy_tid=14 (09.02.2018).
52. The World Prison Brief. (2018) Prison Population Rate per 100 000 of the national population. Europe. [Online] http://www.prisonstudies.org/highest-to-lowest/prison_population_rate?field_region_taxonomy_tid=14 (09.02.2018)
53. Uustalu, A. (2015) *Vangi ülapidamiskulud on tõusnud 1313 euroni kuus*. Kättesaadav: <https://www.ohtuleht.ee/673928/vangi-ulapidamiskulud-on-tousnud-1313-euroni-kuus>, 15.02.2018.
54. Ginter, J. (2000). Criminal Policy Choices and the Reform of the Estonian Criminal Law. – *Tartu Ülikooli Õigusinstituut*, No.1. Tartu: SA Iuridicum, 82.
55. (2007). Vangide arv Eestis 1991-2005 ja selle vähendamise karistusõiguslikud ja kriminoloogilised alused.. – *Projekti lõpparuanne*. (Koost.) J., Saar. Tallinn: Tartu Ülikooli Õigusinstituut, 20.
56. *Vangistuse kulud*, Justiitsministeerium. Kättesaadav: <http://www.vangla.ee/et/uudised-ja-arvud/vangistuse-kulud> , 09.02.2018.
57. *Õigusvastaselt tekitatud kahju hüvitamine võib pikeneda 25 aastale*. Justiitsministeerium. Kättesaadav: <https://www.just.ee/et/uudised/oigusvastaselt-tekitatud-kahju-huvitamine-voib-pikeneda-25-aastale> , 09.02.2018.